

ETNİSİTE KAVRAMININ İDEOLOJİK SERÜVENİ

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi
KAÜ İİBF Dergisi
Cilt 6, Sayı 9, 2015
ISSN : 1309 - 4289

Makale Sunum Tarihi : 21.01.2015

Yayına Kabul Tarihi : 19.03.2015

Şükrü NİŞANCI

Doç. Dr.,

Atatürk Üniversitesi,

İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü

sukrunisananci@gmail.com

Cemal IŞIK

Öğr. Gör.,

Kafkas Üniversitesi,

İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü

marcom@mynet.com

ÖZ | Etnisite terimi, gerek dünyada gerekse Türkiye’de sosyal bilimlerde kimlik araştırmaları söz konusu olduğunda, gittikçe artan bir yoğunlukta anahtar kavram olarak kullanılmaktadır. Etnisite kavramının sınırlarının belirlenmesi, kavramın Eski Yunan’dan günümüze Batı’daki gelişimi tarihsel, toplumsal, siyasal ve düşünsel faktörler bağlamında değerlendirildiği bu çalışmada; etnik kimliklerin, yerel aidiyetlerin modernleşme ve ulus devletle birlikte ortadan kalkacağına yönelik ideolojik düşüncelerin giderek zayıfladığı; 1960’lı yıllardan sonra ise etnik ve yerel bağlılıkların giderek önem kazandığı tezi teorik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etnisite, Etnik Kimlik, Ulus Devlet, Batı, Modernleşme

Jel Kodu: Z2, Z28

Makaleyi çevrimiçi görüntülemek için QR
Kodu okutunuz.

Atıfda bulunmak için... | NİŞANCI, Ş., IŞIK, C. (2015). “Etnisite Kavramının İdeolojik Serüveni”. KAÜ İİBF Dergisi, 6(9), 195-224.

IDEOLOGICAL ADVENTURE OF ETHNICITY CONCEPT

Kafkas University Economics and
Administrative Sciences Faculty
The Journal of KAU IIBF
Vol. 6, Issue 9, 2015
ISSN : 1309 - 4289

Article Submission Date : 21.01.2015

Accepted Date : 19.03.2015

Şükrü NİŞANCI

Assoc. Prof. Dr.

Atatürk University,

EASF, Department of Public
Administration

sukrunisanci@gmail.com

Cemal IŞIK

Lect.

KafkasUniversity,

EASF, Department of Political
Science and Public Administration

marcom@mynet.com

ABSTRACT | The term Ethnicity is used both in Turkey and in the world increasingly as a key concept when it comes to identity enquiries in social sciences. In this study, the definition of ethnicity in the context of conceptual fields, historical development process in the West from Ancient Greek up to today are evaluated in terms of historical, social, and intellectual aspects and the thesis is tried to be manifested that the ideological thoughts, which state that regional belonging will disappear in the presence of modernisation and nation state, are decreasing gradually and after 1960s the ethnic and regional dependence have come into prominence.

Keywords: *Ethnicity , Ethnic Identity , Nation State , The West, Modernisation.*

Jel Code: Z2, Z28

Scan QR Code to see this article online

Cite this paper | NİŞANCI, Ş., IŞIK, C., (2015). "Ideological Adventure of Ethnicity Concept". The Journal of KAU IIBF, 6(9), 195-224.

1. GİRİŞ

Althusser, ideolojiyi, belli aygıtlarla gerçekleşen zihnin işleyişinin ürünü tasarımlar olarak kabul etmektedir. Devlet, Devlet İktidarı ve Devlet Aygıtı olarak iki ögeye ayrılır. Marksist gelenek, Devlet Aygıtını zor kullanan bir baskı aygıtı olarak tanımlarken; Althusser, Devletin Baskı Aygıtı ve Devletin İdeolojik Aygıtları ayrımını yapar. Devletin Baskı Aygıtları, hükümet, ordu, yönetim, polis, mahkeme, hapisane gibi kurumlardan oluşurken; Devletin ideolojik Aygıtları dağınık görünümüne ve bir hayli fazladır. Devletin ideolojik aygıtları arasında din, öğretimsel, hukuki, siyasal, sendikal, kültürel, aile, haberleşme gösterilebilir. Bunlar dağınık görüntüsüne rağmen, hakim ideoloji şemsiyesi altında birleşmektedirler.

Etnisite ise bireyin kendisini ötekilerden farklı tanıtmaya veya hakim ideolojinin bireyi farklı tanımlama çabaları sonucunda ortaya çıkan bir olgudur. Bireyin “ben kimim” sorusuna verdiği yanıt, yalnızca vatandaşı ülkeye ya da ulusuna veya mensubu olduğu ekonomik sınıfa atıfta bulunarak tezahür etmemekte, aksine birey, kendine ait farklı bir takım tanımlama biçimlerine de yönelmektedir. Bu farklı tanımlayış biçimleri bireyi geleneksel ve yerel değerlere daha fazla sarılmaya itmekte ve bireyler, bu değerler ekseninde bir takım hakları arama çabasına girişmektedir. Bu hak arayışları ise toplumsal hayattaki öznelerin, daima çok katlı ve değişken olmasına; bu durum ise yeni bireyin ihtiyaçlarına cevap verecek çoğul ve demokratik bir siyaset felsefesinin ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Yeni toplumsal hareketler ve küreselleşme süreci ile daha da önem kazanan yerel aidiyet biçimlerinin, demokrasi sahnesine taşınarak, ulus devletlerin elinde birer “ideolojik” (Althusser, 1994:1) aygıt halini aldığı söylenebilir.

2. ETNİSİTE KAVRAMININ DÜNYADAKİ TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. İlkçağ'da Etnisitenin Tarihsel Gelişimi

“Etnisite” teriminin kökleri Eski Yunan'a kadar dayanmaktadır. Terimin Eski Yunan'daki tarihsel gelişimini daha iyi anlayabilmenin yolu ise Yunan uygarlığının temelini oluşturan “polis”lerin, toplumsal ve siyasal özelliklerinin bilinmesinden geçmektedir. Eski Yunan uygarlığı “polis devlet” temeli üzerine kurulup gelişmiştir. “Polis devleti” ise; bir kabilenin yerleşik düzene geçmesiyle ortaya çıkan köylerin, gelişerek bir kente dönüşmesi ve bu kentte yaşayan insanlar arasında sınıflaşmanın varlık kazanması sonucunda ortaya çıkan yapılanmalardır. Devlet olmakla birlikte “polis”ler, gerek nüfus gerekse toprak parçası yönünden oldukça küçüktürler. Atina gibi büyük “polis”ler hariç ortalama nüfusları beş bin civarındadır. Çok sıkı bir nüfus planlamasının olduğu “ticari polis”lerin, toprak büyüklükleri yaklaşık beşyüz metre karedir. Her biri siyasal açıdan bağımsızdır. Yani yasama, yürütme ve yargı güçlerinin yanı sıra ekonomik yönden de diğerlerinden bağımsızdırlar (Yetkin, 2008:129).

Eski Yunan'da “Polis” sözcüğü yalnız devlet anlamında kullanılmamıştır. Bu sözcük ayrıca “polis” içerisinde yaşayan insanları yani gerçek yurttaşları tanımlamak için de kullanılmıştır.

Yabancılar ve köleler yasama, yürütme ve yargı sürecine dâhil olamadıkları için Eski Yunan'da yurttaş olarak kabul edilmezlerdi(Yetkin, 2008: 102). Yunan “polis” yaşamında Yunan olmayanların dışlandığına dair en iyi kanıt ise Platon'un Menexos'a atfen yaptığı aşağıdaki konuşmadır(Sağır, Akıllı, 2004:2):

“...Bu kentin hafızası çok asil, çok özgür, çok güçlü ve sağlıklıdır ve saf Helenler olduğumuz için doğal olarak barbarlardan nefret eder ve barbarlarla karışmayız. Hiç bir Pelop veya Cadmus veya Aegyptus veya Danaus veya diğer barbarlar bizimle birlikte yaşayamazlar ve yalnızca yasalara dayanan Helenler bizimle ikamet ederler. Ancak biz, burada barbarlarla karışmamış saf Helenler olarak yaşarız. Bu yüzden kent yabancılar karşı gerçek bir nefret edinmiştir.”

Hutchinson ve Smith'e göre ise Eski Yunan'da etnisite terimi, bir takım ortak biyolojik, kültürel özelliklere sahip uyum içerisinde yaşayan bir takım insanları ve hayvanları tanımlamak için kullanılmıştır. “Ethnos” kavramı daha çok Yunanlı olmayan yabancı barbarları tanımlamak amacıyla dışlayıcı bir nitelikte kullanılmıştır. Kaldı ki Yunanlılar kendilerini tanımlarken “genos Hellenon” terimini kullanmışlardır(Hutchinson, Smith, 1994:4).

Bu genel açıklamalar ve örneklemelerden sonra etnisite teriminin de, sosyal bilimlerin bünyesinde bulunan birçok terimle aynı ortak geçmişi paylaşmakta olduğu görülmektedir. Yunanca “ethnos” kökünden türetilmiş olan terimin; genellikle ortak köken, doğum yeri, kabile, kavimler gibi bir tür beşeri birliğe vurgu yapmak amacıyla kullanılmıştır(Hutchinson, Smith, 1994:11).

Eski Yunan'da olduğu gibi Hıristiyanlıktan önce Roma İmparatorluğu'nda da etnisite kavramının anlam ve içeriğinin belirlenmesinde, Roma İmparatorluğu'ndaki siyasal ve toplumsal olayların önemli rolü olmuştur. Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinden önce Roma İmparatorluğu'nun siyasal ve toplumsal yaşamına, evrensellik ve eşitlik gibi ilkeleri önceleyen Stoacı düşünce hâkimdi. Ancak köleci bir toplumsal düzenin hüküm sürdüğü Roma İmparatorluğu ve yurttaşı, Stoacılığın işine gelen yönünü almış; kendine ters gelen ilkelerini ise dışlamıştır(Yetkin, 2008:162). Stoacılığın kölelik ve eşitlikle ilgili görüşlerini benimsememesi bu durumun en bariz örneğidir. Yani Stoacı düşünce bir yandan başta köleler olmak üzere ezilmiş insanlara seslenirken; diğer yandan ise emperyalist Roma İmparatorluğu'na siyasal bir ideoloji hazırlamıştır. Bu düalist yapı kendisini düşünce hayatında da göstermiş olacak ki Roma Stoacılığının önde gelen iki simasından biri köle, diğeri ise imparatordu.

Hıristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğunun siyasal ve toplumsal yaşamına Stoacılığın yanı sıra, damga vuran bir diğer unsur ise Roma Hukuku'dur. Roma Hukuku özel hukuk ve kamu hukuku olmak üzere ikiye ayrılır. Özel hukuk, Roma yurttaşlarının karşılıklı ilişkilerini düzenlerken; kamu hukuku, Roma devleti ile ilgili kurallar bütünüydü. Ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesi ile birlikte büyüyen Roma İmparatorluğu'nda bu iki hukukun yanı sıra “ius gentium” yani kavimler hukuku da gelişmiştir. Roma İmparatorluğu'nda her halkın bir

“ius civile”si yani yurttaşlar hukuku bir de tüm insanlar için geçerli olan “ius gentium” yani kavimler hukuku vardı. Roma İmparatorluğu’nda “ius gentium” yani kavimler hukukunun gelişmesinde herkes için doğal yasalar olması gerektiğini savunan Stoacı düşüncenin önemli bir payı vardır(Yetkin, 2008:164-165).

Stoacılığın ve Roma Hukukunun yanı sıra Roma’nın siyasal ve toplumsal yaşamına damgasını vuran üçüncü etken ise Hıristiyanlıktır. Hıristiyanlık diğer ikisine göre daha kalıcı ve etkili olmuştur. Hıristiyanlık bir Yahudi mezhebi olarak Roma topraklarında doğmuş, bütün baskılara ve şiddetlere rağmen hızla yayılmış, Doğu Roma İmparatoru I. Theodosius zamanında da devletin resmi dini haline almıştır.

Hıristiyanlık, ilk evresinde yeryüzünün yoksullarına, ezilenlerine, aşağılananlarına gönderilmiş ve onları içinde buldukları kötü durumlardan kurtarmayı müjdeleyen bir din olarak gözükmüştür. Hiç kuşkusuz ki Hıristiyanlık dininin temelini kutsal kitabı İncil ve İsa Öğretisi(Yetkin, 2008:173) oluşturur.

Hıristiyanlığın içinde doğduğu ve yayıldığı ortam, Helenlerin ve Romalıların pagan evrenidir. Yani Hıristiyanlık ortaya çıkmadan önce Roma İmparatorluğu sınırları içinde var olan dinler etnik temellere dayanmakta olup; evrensel niteliğe sahip değillerdi. Hıristiyanlığın kendisinden başka din, tanrıları tanımıyor olması ve evrensellik özelliği yayılmasını daha da hızlandırmıştır(Yetkin, 2008:180).

Tüm bu gelişmelere paralel olarak Hıristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğu’nda etnisite terimi, Hıristiyan ve Yahudiler dışında kalan halkları tanımlamak amacıyla, “ta ethne” şeklinde kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Eski Yunancadan gelen “gen” fiilinin Latince karşılığı olan “nasci” fiilinin çekimi olan “nation” terimi de, Roma dilinde Roma vatandaşı olmayanlar kişiler için kullanılmıştır. Romalılar ise kendileri için “populus” terimini tercih etmişlerdir. “Gen” kelimesinden türetilen “gentile” terimi ise Hıristiyan ve Yahudi olmayan barbar kavimleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır(Akıllı, 2007:35).

Yani Eski Yunan’da ortak köken, doğum yeri, kabile, kavimler gibi bir tür beşeri birliğe vurgu yapmakta olan etnisite teriminin, Hıristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğu’nda gerek Stoacı düşüncenin hâkimiyeti, gerekse Hıristiyanlık dininin etkisi ile yavaş yavaş dinsel bir anlam ve içeriğe büründüğü görülmektedir(Brown, 2001:18). Kaldı ki Ortaçağ’da etnisite teriminin tarihsel gelişiminde de görüleceği üzere Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu’nun resmi dini olduktan sonra bu dinsel anlam, içerik daha da yoğunlaşacak ve etnisite terimi uzunca bir süre bu şekilde kullanılacaktır.

2.2. Ortaçağ’da Etnisitenin Tarihsel Gelişimi

Ortaçağ, milattan sonra 476’da Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından, Avrupa’da “modern çağın” başlangıcı olarak kabul edilen Rönesans’a yani 15. yüzyıl sonuna kadar olan dönemi kapsar. Ortaçağ’ın ekonomik anlamda “feodalite”, siyasal düzeyde “yerelliğin hâkimiyeti”,

kültürel düzeyde ise “Hıristiyanlığın kurumsallaşması” gibi üç önemli özelliği bulunmaktadır. Bu üç özellik içerisinde Ortaçağ siyasal, sosyal ve kültürel yaşamına asıl damgasını vuran Hıristiyanlıktır. Özellikle Ortaçağ siyasal yaşamı, bir yandan dine dayalı bir felsefi anlayış üzerine inşa edilirken; diğer yandan da toplumsal, ekonomik ve dinsel alanları tam anlamı ile birbirinden ayırmamış; en üstün otorite sorununu ise dünyevi otorite karşısında ruhani otoriteden yana tavır koyarak çözmeye çalışmıştır(Ağaoğulları, Köker, 1991:92-95).

Hıristiyanlığın kilise bünyesinde örgütlenmesi Ortaçağ siyasal, toplumsal ve kültürel gelişimi açısından büyük önem taşıdığı için, bu örgütlenme üzerinde kısaca durulmasında yarar vardır.

Hıristiyanlığın ilk yıllarında bir rahipler sınıfı yoktu. Ancak İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyanlığa inanan insanlar, karşılıklı yardımlaşma amacıyla küçük topluluklar oluşturarak kilise yapılanmasının temellerini atmışlardır. Zamanla bu yapılanma içerisinde bir işbölümüne gereksinim duyulması sonucunda rahipler, piskoposlar sınıfı ve Katolik Kilisesi ortaya çıkmıştır. Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olarak kabul edilmesi de bu kurumsallaşmaya önemli katkı yapmıştır(Yetkin, 2008:190-191).

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun siyasal ve toplumsal örgütlenmesinin yanı başında, ondan bağımsız olarak kendi düzenini ve örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Bunda da o kadar başarılı olmuştur ki; Roma İmparatorluğu tamamen ortadan kalkmasından sonra bile disiplinli yapısı ile ayakta kalmayı başarmış, Ortaçağ Avrupası'nın tek güçlü kurumu haline gelmiştir. Özellikle Katolik Kilisesi, Ortaçağ boyunca Hıristiyanlığın “evrensellik” özelliğini de kullanarak mikro kimliklerle mücadeleye girişmiş, toplulukların, halkların kültür ve kimliklerini kendi ideolojisiyle uyumlaştırmaya çalışmıştır(Yetkin, 2008:185).

Hıristiyanlığın, Roma İmparatorluğu tarafından resmi din olarak kabul edilmesinden sonra etnisite teriminin kullanım alanı ve anlamı değişmiştir. Latin dilinde “ethnicus”, “ethnica” veya “ethnicum” gibi değişik biçimlerde kullanılan “ethnic” terimi; pagan, putperest, batıl inançlı kişi anlamlarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda etnisite kavramı, 18. yüzyıl sonlarına kadar uzunca bir süre, dünyayı doğru, evrensel tanrının buyruklarına göre şekillendirmeye çalışan Hıristiyanlığın önündeki en büyük engel olarak görülen mikro kimlikleri ve kültürleri ifade eden, dışlayıcı ve negatif bir anlamda kullanılmaya başlanmıştır(Sağır, Akıllı, 2004: 4).

2.3. Modernçağ'da Etnisitenin Tarihsel Gelişimi

Olumlu bir çağrışıma sahip olan “modern” kelimesinin karşılığı “günümüze ait olan, çağdaş ve çağcıl”dır. Modern kelimesi milattan sonra 5. yüzyılda “tam şimdi, bugüne ait” anlamına gelen Latince kökenli “modo” kelimesinden türetildiği sanılmaktadır. Modern kelimesi, ilk başlarda Hıristiyanlık dinini benimseyenlerin, eski pagan kültüründen tamamen koptuğunu, yeni bir kültürün doğduğunu anlatmak için kullanılmıştır(Beriş, 2007: 483).

Modernçağ, Batı Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren bilim ve teknolojiye meydana gelen

gelişmelere paralel olarak toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda meydana gelen hızlı değişim ve dönüşüm sürecini yani yeni bir yaşam dilimini ifade eder. Her ne kadar 20. yüzyıl başlarından itibaren temel öncülleri sorgulanmaya başlansa da, içinde bulunduğumuz dünyada cereyan eden toplumsal, siyasal ve kültürel ilişkiler büyük ölçüde modern çağın; modernitenin bir ürünüdür. Modernite, insan aklını önceleyerek, insanların akıllarını kullanarak, kendi yazgılarına hâkim olabileceklerini dolayısıyla da dünyayı ve evreni anlayabileceklerini savunur(Çaylak, 2005: 159-160).

Modern çağ ile birlikte eski olan hemen her şeye karşı çıkılmaya, ondan kopmaya ve yeni ilişkiler ağı ortaya konmaya başlanmıştır. Modern çağ ile birlikte tarım toplumunun yerini sanayi toplumu almaya, feodal düzen ortadan kalkmaya, yerelliğin yerini ise merkezi siyasal otorite almaya başlamıştır. Ticaret ve sanayileşmeyle birlikte kentler ortaya çıkmaya, siyasal katılım genişlemeye, en önemlisi ise toplumsal ilişkiler akılcı zeminler üzerine oturtulmaya ve tüm bunların doğal bir sonucu olarak da dine dayalı teolojik yönetim anlayışının yerini laik yönetimler almaya başlamıştır(Beriş, 2007: 484).

Felsefi ve fikri alt yapısını “insan kendisini bağlayan bağlardan ve sınırlılıklarından kurtulması gerekir”(Beriş, 2007: 485) diyen Aydınlanma düşüncesi ve onu önceleyen Rönesans ve Reform Hareketleri’nden alan Modern çağ ile birlikte, ulus devlet önderliğinde Avrupa’nın tüm toplumsal kurumlarında hızlı bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır.

Avrupa’daki bu hızlı değişim ve dönüşüm sürecine rağmen etnisite teriminin anlam ve içeriğinde ilk Hıristiyanlardan 18. yüzyılın sonlarına kadar çok fazla bir değişiklik olmamış; uzunca bir süre tek doğru din dışındaki inançları kapsayacak şekilde kullanılmaya devam etmiştir(Balıbar, Wallerstein, 2000: 32).

Modern çağ’da etnisite teriminin anlam ve içeriğinde meydana gelen değişmeyi Aydınlanma’ya kadar götürmek mümkündür. Çünkü Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte “akıl” yani birey dünyayı algılayışta merkezi bir konuma gelmiştir. Aydınlanma düşüncesinin ortaya çıkışında ise burjuva sınıfının önemli etkisi olmuştur. Modern çağ’da etnisite teriminin anlam ve içeriğinde meydana gelen kırılma doğrudan ulus devletlere bağlansa da dolaylı olarak da burjuva sınıfının ortaya çıkmasına, Rönesans, Reform hareketlerine ve Sanayi Devrimi’ne bağlıdır. İşte bu bağlamda “ulus-devlet” paralelinde etnisite teriminin anlam ve içeriğinde bir değişme meydana geldiği için ulus devleti önceleyen tarihsel, siyasal ve düşünsel faktörleri incelemekte yarar görülmektedir.

2.3.1. Etnisitenin Bir İdeoloji Halini Almasında Rol Oynayan Tarihsel ve Siyasal Faktörler

Modern devlet olarak da bilinen “ulus-devlet”, Fransız ve Amerikan Devrimleri’nin bir ürünü olarak görülmekle birlikte ulus devletlerin ortaya çıkmasında Avrupa’da belli bir tarihi dönemde cereyan eden başka dinamiklerin de etkisi olmuştur. Ulus devletlerle birlikte etnisite terimi ulus devletlerin himayesinde, ona hizmet eden bir ideolojik aygıt halini almıştır. Bu

bağlamda fazla teferruata girmeden hem ulus devletlerin ortaya çıkmasında, hem de etnisite teriminin ulus devlete hizmet eden bir ideolojik aygıt haline dönüşmeye başlamasında rol oynayan tarihsel ve siyasal etkenler şunlardır:

Burjuva Sınıfının Doğuşu ve Merkantilizm

Ortaçağ Avrupası'nda siyasal, sosyal ve ekonomik alanda meydana gelen bir takım değişimler, feodal düzende deprem etkisi yaratmıştır. Feodal toplumu oluşturan soylu, ruhban ve köylü tabakalaşması yerini, burjuvanın da içinde bulunduğu yeni ve çatışmacı bir tabakalaşmaya bırakmıştır.

Feodal düzende meydana gelen bu sarsıntıların çok önemli iki sonucu olmuştur. Bunlardan ilki, kentlerin, kentlilerin feodal yükümlülüklerinden ve ilişkilerinden doğan bağlayıcılıklarından kurtulması; özgürlük fikirlerine zemin hazırlamıştır. İkincisi ise kentlerin siyasal bakımdan önem kazanmaları ile birlikte, kişisel tabiiyet kavramı yerini ülke parçasını esas alan yeni bir yönetim anlayışına bırakmaya başlamasıdır (Ağaoğulları, Köker, 1991:189).

13'ncü yüzyılda paranın kullanım alanının artması, ekili alanların genişlemesi ve nüfusun artması kilisenin toplum üzerindeki ağırlığını azaltmış, toplumu dünyevileştirmiştir. Tüm bu gelişmeler kilisenin toplum üzerindeki tekeline kırmış, kiliseyi ve kilisenin Hıristiyanlığı yorumlayışını etkilemiştir. Bu yüzyılda manastırların karşısına üniversitelerin çıkması ile bilimde, felsefede belirli bir özgürlük ve özgünlük ortaya çıkmaya başlamıştır.

Feodal toplumda paranın yaygınlaşması ile birlikte kentlilerin ekonomik, siyasal ve sosyal alanlardaki etkinliğini arttırmıştır. Nüfus artışı ile birlikte ticaret ve ekonomi gelişmiş, parasız kapalı toplum yerini paralı açık topluma bırakmıştır. Bu gelişmeler sonucunda yeni bir sınıf olan tüccarları ortaya çıkarmış, toplumda sınıflaşmalar ve sınıflar arası çatışmalar artmıştı.

Yükselen burjuva sınıfı ile eski ekonomik ve sosyal yapıyı temsil eden kilise ve soylular çatışınca, bu çatışmadan burjuva sınıfı galip ayrılmış; kilise de savunduğu bazı ilkelerden taviz verip, vazgeçmiştir. Değişen ekonomik ve ticari hayatla birlikte inançlar, kanunlar ve yaşam biçimleri de değişmiştir. Bunlar içinde en önemlisi köylülerin değişimi idi. Köylüler belirli zaman ve para karşılığında özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

Şehirlerin feodaliteye karşı özgürlük savaşlarından zengin, fakir, tüccar, köylü neredeyse bütün kesimler şehirlilerle güç birliği yaptılar. Ama zaferin meyvelerini üst sınıflar toplamış ve bunun sonucunda kimi yerde zaferle kimi yerde de yenilgiyle sonuçlanan köylü isyanları başladı. Bu isyanlar, tüm efendilerden daha güçlü ve tüm toplumu kuşatan ulus devleti kralların şahsında ortaya çıkarmıştır (Çetin, 1996:19) .

Burjuva sınıfın ortaya çıkışı, merkantilizmin gelişmesi etnisite kavramının anlam ve içeriğinde değişikliklere neden olmuştur. Çünkü "tarihsel bir kategori olarak" kent ve vatandaşlık kol kola gitmiştir. Zira vatandaş kelimesinin batı dillerindeki kökeninin kent olmasının (citizen:

kentte oturan, kentli; cıtoyen: hemşeri; burger: kentli) sebebi de budur; kent kapitalizmin yuvasıdır(İçduygu, Keyman, 2000:179).

Vatandaşlığın ve “ulus-devlet”in ortaya çıkışı ile kapitalizmin gelişim aşamasına girmesi arasında birebir ilişki olduğu söylenebilir. Aslında “parasal dolaşım ve ücretli emeğin sömürüsü mantıksal olarak belirli bir devlet biçimini içermez. Ulus-devletlerin ortaya çıkışını her birinin kendi tarihiyle ve toplumsal oluşumların ulusal oluşumlara tekabül eden dönüşümleriyle anlatan şey “saf” iktisadi mantık değil; sınıf mücadelesinin somut biçimleridir”. “Ulus-devlet”in ulusu, “heterojen sınıf mücadelelerine hâkim olunmasına” imkân sağlayan bir yapıya sahip olduğu için, “egemen burjuvazi ve burjuva toplumsal oluşumlar, devleti ulusal biçimde yeniden yapılandırarak ve tüm diğer sınıf statüsünü değiştirerek “öznesiz bir süreç” ile karşılıklı olarak oluşmuşlardır”(Balibar, Wallerstein, 2000:32).

Çatışma Ortamı, Rönesans ve Reform

Ortaçağ Avrupasında meydana gelen gelişmeler, yönetimde iki başlılığa neden olmuş ve bu durum halkı rahatsız etmeye başlamıştır. Hem kralın hem de kilisenin halktan vergi ve bağış toplaması, halkın yargılamasının hem kralın mahkemelerinde hem de kilise mahkemelerinde yapılması bu rahatsızlıkların ana sebepleridir(Ağaoğulları, Köker, 1991:81). Ancak kilisenin dini de kullanarak halkı etkilemesi, kiliseyi kralın karşısındaki en güçlü rakip yapmıştır. Bu durumda çatışma ve mücadele kaçınılmaz olmuş, burjuva sınıfı ise bu mücadelede tercihini kraldan yana kullanmıştır. Çatışma ve mücadelenin bir tarafında kral, burjuva sınıfı ve kilise sistemini eleştiren dinsel kesim yer alırken; diğer tarafta da kilise yer almıştır. Kiliseye karşı girişilen bu ortak mücadele Protestan Reformu olarak nitelendirilmiştir.

Krallıkla çatışmaya giren Katolik papalık gerek halk üzerinde uyguladığı sistemli sömürü politikasıyla, gerekse vazgeçemediği lüks tutkusu nedeniyle kısa sürede geniş kitlelerin tepkisini çekmeye başlamıştır. 15'nci yüzyılda halkın tepkisinin yanında kilisenin dünya işlerine karışması bazı önemli düşünürlerce eleştirilmeye başlanmıştı. İngiltere'de John Wyliff'in ve Bohemya'da Jan Hus'un ortaya attıkları reform önerileri halkın ruhban karşıtı fikirlerini körüklüyordu. Halkın desteğini de arkasına alan bu “reform hareketi”nin dayanak noktası; bireyin tanrı ile doğrudan ilişki kurabileceğini, tanrı ile kul arasına hiç kimsenin giremeyeceğini, dolayısı ile kiliseye gerek olmadığı fikriydi. Bu fikirler özellikle Luther, Zwingli, Calvin gibi düşünürlerle tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Halk ise Hıristiyanlıkta herkesin birbirinin kardeşi olduğunu, herkesin eşit olduğunu ifade ediyordu. Böylece papalık iktidarını zayıflatma amacı güden “reform hareketi” aslında siyasal iktidarın güçlenmesini sağlamıştır. Kiliseye karşı girişilen bu mücadelede başarılı olabilmek için kralların zorlayıcı gücüne ihtiyaç vardı. Bunun için güç tek bir merkezde toplanmalı, kralların gücü artırılmalı, bu gücün dayandığı temeller sağlamlaştırılmalıydı. Bu bağlamda krallar, evrensel bir kilise içinde olmaktansa ulusal düzeyde kiliseler kurarak, kiliseleri kendi denetimleri altına almak istemişler; bunu da bürokrasiyi arttırarak, yeni vergiler koyarak, düzenli ordu kurarak başarmayı hedeflemişlerdir(Ağaoğulları, Köker, 1991:82-83).

Kral ile kilise arasındaki çatışma kısa sürede toplumda ses getirmiştir. Köylüler arasındaki huzursuzluklar, tüm Avrupa'yı sarsacak dinsel ve siyasi hareketin başlangıcı olmuştur. Reform hareketlerinin sonucu olarak Avrupada her yönüyle tarihsel bir değişim süreci başlamış ve bu süreç, modern devlete gidişi hızlandırmıştır. Bu "reform hareketlerinin", Rönesans'la birlikte ortaçağa damgasını vuran kilise tutuculuğu ve dinsel felsefeden kurtulmayı sağlayan bir "Özgürlük Hareketi" olduğu söylenebilir (Ağaoğulları, Köker, 1991:87).

Reform ve Rönesans hareketlerine dayanağı olan "Aydınlanma Felsefesi", akli merkeze alan ve rasyonel bir yapılanma sonucu meydana çıkmış bir toplumsal yapı öngörmektedir. Immanuel Kant'a göre aydınlanma bir kopuş, bir kaçış olarak değerlendirilir. Bu kaçış, ergin olmama durumundan bir kaçıştır. "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu ergin olmama durumundan kurtulmasıdır" (Kant, 2000:17). Kant'a göre bu ergin olmama durumunun tek suçlusu ve sorumlusu insanın ta kendisidir. Ona göre insan bu suçu, aklını kullanma özgürlüğünü kendisi dışında bir merciye kullandırarak işlemiştir. Yani insan bu durumu kendisi istemiştir. Şöyle ki "Doğa insanları yabancı bir yönlendirmeye bağlı kalmaktan çoktan kurtarmış olmasına rağmen, tembellik ve korkaklık nedeniyledir ki, insanların çoğu bütün yaşamları boyunca kendi rızalarıyla erginleşmemiş olarak kalırlar" (Kant, 2000:18-19).

Kant, aydınlanma ve özgürlük arasında birbirini tamamlayan bir ilişkinin olduğunu varsaymaktadır. Ona göre aydınlanma için özgürlük yaşamsal bir temele sahiptir. Bu özgürlük, "aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanma özgürlüğüdür" (Kant, 2000:20-21). Bu bağlamda Kant açısından aydınlanma, her şeyden önce bir proje olarak düşünülmüştür; "ben'i özgürleştiren ve devamlılığı olan süreç" (Kömeçoğlu, 2000:136).

Aydınlanma'nın, insanı feodal ortaçağ zihniyetinin kulluğa dayanan dogmatik anlayışı yerine doğa da ve toplumda var olan her şeyin akılla çözülebileceği yönünde bir anlayışa yönlendirdiği söylenebilir. Rasyonalizm adı verilen bu anlayış evrensel değerlerle bütünleşerek özel alandan ayrı toplumsal yaşamın alanlarının tamamına nüfuz eden yeni bir alanı yani modern kamusal yaşam alanlarını ortaya çıkarmıştır. Böylelikle geleneksel toplum yapısına özgü ilişki formları da yerinden sökülmeğe başlamıştır.

Sanayi Devrimi

Etnisite kavramının bir ideoloji halini almasında rol oynayan tarihsel gelişmelerden birisi de Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi, insanı doğaya hâkim kılacak, burjuva sınıfı iktidara ele geçirecek, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" sloganı ile ekonomide de söz sahibi olacaktır. Sanayi Devrimi ilk kez dış ticaretin oldukça gelişip, sermaye birikiminin hızlandığı, teknik icatların ve yeni ekonomik buluşların doğrultusunda; üretime makineyi, motoru ve organizasyonu uygulayan İngiltere'de görülmüş; daha sonra Fransa ve Batı Avrupadan Amerika'ya yayılmıştır (Çetin, 1996:33).

Teknolojik icatlar, nüfus artışı, ucuzlayan emek, şehirlere göç, yeni yatırımların artması, gibi ekonomik ve sosyal alanlardaki değişimler Sanayi Devrimi'ne zemin hazırlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte burjuva sınıfı güçlenmiş, gücünü korumak ve devam ettirebilmek için de güçlü devleti savunmuştur. Özgürlükler arttıkça, özel mülkiyet ve serbest girişim artacak fakat tüm bunlar ancak kapitalizm ile mümkün olacaktır(Çetin, 1996:34).

17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl başlarında gerçekleşen, özelde endüstrileşme olgusu, genel anlamda ise aydınlanmanın kuramsal boyutlarıyla toplumsal yaşam alanlarına nüfuz etmesi geleneksel toplum yapısının dinamiklerini derinden etkilemiştir. Geleneksel toplumda özel alan, işlevleri açısından merkez konumundaydı. Bu özel alanın merkezindeki olgu ise aile kavramıydı. Ömer Çaha'ya göre aile, geleneksel toplumda siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamın merkezini oluşturan bir konuma sahipti. Geleneksel toplumda üretim, dağıtım ve düzen olguları yerel ilişki formları ve yerel veya sosyolojik kimliklerin etkinliğinde somutlaşmaktaydı. İlişkilerin biçimlenmesinde duygusal ailevi ilişkiler ve yerel kimliklerin önemi büyüktü. Geleneksel toplumda mevcut olan dar cemaat yapısı ise gözetim ve bu olgunun sağlamış olduğu düzenlilik gereksinimlerini de kişileştirmekteydi. Gözetim olgusu modern öncesi toplumlarda sınırlı bir mekanda yerel bağların ve kimliklerin vermiş olduğu imkanlarla gerçekleşmekteydi(Çaha, 1998-1999:80).

Geleneksel toplumda aile merkezinde özel alan işlevlerini kendi dışındaki bir sosyal alan olan kamusal alana bırakması, modern kamusal alanın, özeline aleyhine genişlemesine neden oldu. Özel yaşam alanı işlevlerini kendi dışındaki bir başka sosyal alana bırakması, özel alandan ayrı bir ortak yaşamın aleniyet kazanmasını üretmiştir. Bu aleni ortak yaşam alanlarının somutlaştığı yerler, "tiyatro, sinema, eğlence kulüpleri, okul, gazete, dergi, sanat ve eğlence gibi modern toplumun etkinlik alanları"dır(Çaha, 1998-1999:75). Bu alanlar, somut ve özerk alanlar olarak kamusal alanı, özel alandan ayıran verilerdir.

Habermas bu modern kamusal alanı "burjuva kamusal alanı" olarak niteler. Habermas modern kamusal alanın ilk formunun 17. yüzyılın sonlarına doğru görüldüğünü ifade eder. 17. yüzyılın sonlarında düzenli haber ve bilgi akışının sağlandığı bir basın varlığı, haber ve bilgiyi herkes için ulaşılır hale getirmiştir. Habermas'a göre bu gelişme burjuva kamusal alanının oluşması için bir zemin hazırlamıştır. Ancak bu kamusal alan, Habermas'a göre devlete yakın olan eğitimli burjuva kesiminin (hukukçular, doktorlar, mühendisler, akademisyenler, v.b) oluşturduğu bir kamusal alandır. Devletle doğrudan bağlantı kuran tüccarlar, bankerler ve imalatçılar da buna dâhil olurlar(Habermas, 1999:78).

Bu açıklamalar çerçevesinde Habermas'ın burjuva kamusal alanı kavramsallaştırması ilk önce politik olmayan bir formdaydı. Bu formda daha çok öznelliklerin paylaşıldığı veya bilimsel, edebi, felsefi eserlerin tartışıldığı söylenebilir. Bu tartışmaların yapıldığı yerler ise bilimsel dernekler, localar, kütüphaneler, konser ve tiyatro salonlarıydı. Ancak zamanla bu tartışmaların, siyasi bir zemine kayarak; devlet politikaları, ulusal sorunlar, yurttaşlık gibi konular etrafında

yoğunlaşmıştır. Yani bireyler, kendi çıkarları doğrultusunda kamuoyu oluşturarak devlet politikalarını etkileyecek bir kamusal alan yaratmaya çalışmışlardır. Bu gelişmeler ise beraberinde siyasi kamusalılığı ortaya çıkarmıştır.

Amerikan-Fransız Devrimleri ve İnsan Hakları Bildirgeleri

Amerika'nın keşfi tüm Avrupa ülkelerinin dikkatini bu kıta üzerine çekmiştir. İspanyol ve Portekizli maceraperestler, 16. yüzyılın başlarında kıtaya hücum ederek, yerli uygarlıkları istila etmişlerdir. Bu gelişmeden sonra 16. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa'nın diğer uluslarının göçmenleri ve özellikle de İngilizler, Amerika'da sürekli yerleşim yerini ve 1619'da da ilk yasama meclisini kurmayı başardılar. Diğer yandan ise kıtaya ayak basan 200 kadar püriten, aynı yıl içerisinde çoğunluk ve eşitlik anlayışına dayanan bir yönetim kurmuşlar ve çok geçmeden 17. yüzyıl başlarında İngiltere'de Püritanist Devrimi gerçekleştirmişlerdir. Bu püritanist anlayış tanrı katında bütün insanların eşit olduğunu, Protestanlığın inanç özgürlüğü, doğal hukuk, görev dağılımı ve temside adalet gibi unsurlara dayanmaktaydı(Çetin, 1996:34).

Devrim sırasında Amerika kolonilerinin ekonomik ve sosyal ilişkilerinde ağır basan kesim ticaret ya da sanayi değil, tarımdı. Yani Amerikan Devrimine bir tarım toplumu yön vermiştir. Bu tarım toplumu üyeleri kendilerinin doğuştan özgür olduklarına inanan Püriten bir dünya görüşüne sahip göçmenler ve çiftçilerdir(Yayla, 2002:162-163).

Amerika kıtasına yönelik göçler kesintisiz devam etmiş, Avrupa ve İngiltere'deki mutlakiyet rejimlerinden kaçan göçmenler, kafalarında umutları ve Avrupadaki özgürlük düşünceleri ile Amerika kıyılarından karaya çıkmışlardır. Artan göçler, beraberinde çeşitli koloniler arasında milliyetçilik fikirlerinin gelişmesine neden olmuştur.

Amerika kıtasında bulunan on üç tane İngiliz kolonisinin her birinin başında bir vali vardı. Vali ile halk meclisi devamlı çatışma halindeydi. Bozulan bütçe için ağır vergilerin konulması, kolonileri harekete geçirmiş ve Amerika kolonileri, 19 Nisan 1775'te başlayan ilk çatışmalarla birlikte İngiltere'ye karşı bağımsızlık savaşını başlatmışlardır. Bu bağımsızlık savaşına, 4 Temmuz 1776'da George Mason hazırlanan önce Amerika'yı etkileyen oradan da Avrupa'yı etkisi altına alacak olan Virginia İnsan Hakları Bildirisi nokta koymuştur(Çetin, 1996:37-38).

16. yüzyıldan beri katı bir mutlakiyetle yönetilen Fransa'da ise toplumsal alanda eşitlik yoktu. Kral karşısındaki tek güç tanrıydı. Kral adaletsiz güç kullanımı ve vergilerle, burjuva sınıfına yüklenip, soylular ve rahiplere geniş imtiyazlar tanımıştı. Zenginleştikçe ağır vergi ödeyen burjuva sınıfı, zor koşullarda çalışan köylülerin de desteğini alarak siyasi hak ve hürriyetler istemeye başlamıştı. Fransa'da yaşanan bu gelişmeleri Virginia İnsan Hakları Bildirgesi'nden etkilenmiş aydın kesimin özellikle de Montesquie'nun, Voltaire'in, J.J Rousseau'nun rejimi eleştiren yazıları izlemiştir. Daha sonra 18. yüzyıldaki savaşlar Fransa'nın ekonomisini olumsuz şekilde etkilemiş, telafi için arttırılan vergiler ise geçim sıkıntısı çeken halkın tepkisini çekmiştir(Alkan, 2003:64).

Alınan ekonomik tedbirler bir sonuç vermeyince Kral 16. Louis, Etejenero'yu toplantıya

çağırılmış ancak toplantıda soylular ve rahipler ile halkın temsilcileri arasında uzlaşma sağlanamayınca, halkın temsilcileri milli meclise el koyarak, kendi onayları olmadan vergi toplanmaması yönünde karar almışlardı. Kral ise bu karara karşı çıkarak, milli meclisi dağıtmak istemiştir. Ancak halkın temsilcileri, anayasa hazırlamadan dağılmama kararı alarak, anayasa hazırlıklarına başlamışlar ve kendilerini Kurucu Meclis ilan etmişlerdi. Kral yabancı askerlerle meclisi dağıtmak isteyince, halk ayaklanarak Bastille Kalesi'ni ele geçirmiş ve hapishanedeki mahkûmları serbest bırakmıştır. Böylece Fransız Devrimi başlamış, yapılan reformlar, hazırlanan anayasalar ve İnsan Hakları Bildirgeleri ile fikirleri tüm Avrupa'ya yayılmıştır(Alkan, 2003:65).

Amerikan ve Fransız Devrimleri ile evrensel bir erdemli yurttaş yaratılması amaçlanmıştır. Her ne kadar yurttaşlık tasarımları farklı benlik anlayışlarına sahip olsa da hemen hepsinin özünde kimliksiz birey anlayışı öne çıkmaktadır. Ulus devletlerle birlikte ortaya çıkan bu anlayışın sınırları devrimler ve bildirgelerle genişlemiştir. Toplumsal ilişki formlarının rasyonalizasyonunu içeren yurttaşlık kavramı bir üyelik/aidiyet duygusu içermesi ve ulusal zaman/mekan boyutunda paylaşılan ortak kimlik olması nedeniyle heterojenlikten homojenliğe geçiş olanağı sağlamıştır(Bauman, 1996:96).

Marshall Berman'a göre ise “ Fransız Devrimi etkisiyle büyük ve modern bir kamu, ani ve dramatik bir biçimde doğuverir. Bu devrimci bir çağda; kişisel, toplumsal ve siyasal yaşamın her boyutunda altüst oluşlar ve patlamalar yaratan bir çağda yaşıyor olma duygusu paylaşılmaktadır(Berman, 2000:13). Devrimlerle birlikte yaşam politikleşmiş, devrimlerden sonra özellikle jakobenlerin iktidarı boyunca, devletle özdeş tutulan kamusal alan toplumun tüm alanlarını ve bireyin gündelik yaşamını kuşatmıştır. Jakobenler ve aydınlamacı filozoflar halkı erdemli kılma misyonunu üstlenmişlerdir. Halk bu grup tarafından genel iradenin karşısına çıkan ve kişisel duruş ve menfaati temsil eden bir doğaya sahip olarak nitelenmektedir. Zygmunt Bauman'ın ifadesi ile halk bu grup tarafından isyancı bir güç olarak algılanmıştır”(Bauman, 1996:96).

Devrimlerin bir sonucu olan yurttaş kavramının sosyolojik olarak içi boşaltılmış bir birey nosyonuna vurguda bulunmasından dolayı evrenselci anlayışın somutlaşan yönünü temsil ettiği söylenebilir. Bireyin sahip olduğu aidiyetler ise irrasyonel ve ayrıştırıcı bir durumu içermektedir. Bundan dolayı ulusal zaman/mekan içerisindeki yurttaşlık tasarımı farklı aidiyetleri ve kimlikleri dışlayan ve nesneleştirilen ve onlar üzerinde denetim kuran bir anlayışa sahiptir. Tek boyutlu (sınıf, kültür, cinsiyet merkezli) kurgulanan kamusal alan anlayışı klasik modern dönemde akılcılaştırma çizgisinde ilerleyen bir modernlik tasarımının ürünüdür. Yani modern öncesi toplumda temel öge gelenek iken, modernite sürecinde bu olgu yurttaşlık tasarımları ve kamusal alan kavramlarına yüklenen anlam olmuştur. Bu anlamın yüklememesinde ise Fransız ve Amerikan devrimlerinin önemli rol oynadığı söylenebilir.

2.3.2. Etnisitenin Bir İdeoloji Halini Almasında Rol Oynayan Düşünsel Faktörler

Eşitlikçi ve evrenselci ilkelere hareketle hiyerarşiye, baskıya ve ayrımcılığa karşı bir başkaldırı olan Fransız Devrimi (Wallerstein, 2005:136) sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte devletle birey arasındaki ilişkiler yeni bir zemine oturtulmaya başlanmıştır. 19'ncü yüzyılda "vatandaşlık", "ulus" gibi kavramlarla birlikte Hıristiyanlık, liberal demokrasiyle ikame edilmiştir. Gerek coğrafi keşifler sonucunda ortaya çıkan burjuva sınıfının beklentilerine cevap verebilmek, ulus devletin ekonomi üzerindeki ağırlığını ortadan kaldırmak gerekse, "vatandaşlık" ve "millet" bağlarının kurulması ve geliştirilmesi amacıyla modern hukuk bünyesinde bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Özel hukuk alanında yapılan düzenlemelerle, sözleşmeye dayalı ilişkiler yaratılmış ve hukuk karşısında herkesin eşitliği söylemi geliştirilmiştir. Yani ulus devlet ile birey eşit statüde düşünülerek, karşılıklı olarak bir takım haklar ve yükümlülükler yaratılmıştır. Ulus devletin görevi bünyesinde bulunan "yurttaş" statüsündeki bireylere eşit davranmak, farklı grup ve kültürlere karşı ayrımcılık ve ayrıcalık yapmamaktır. Buna karşılık "yurttaş" statüsünde bulunanlar da yasalara uymalı ve kültürel farklılıklarını kamusal alana taşımamak kaydıyla özel alanlarda sürdürmelidirler (Beriş, 2005:495).

Ulus devlet ile birey arasındaki ilişkilerin günümüze değin "vatandaşlık", "millet" gibi faktörler ekseninde ele alınmasında, kökleri Fransız İhtilali'ne kadar dayanan ve günümüze kadar değişik şekillerde ifade edilmiş iki ulusçuluk anlayışının çok büyük etkisi olmuştur. Bu iki ulusçuluk anlayışı ve bunların günümüze kadar yansıyan değişik türevlerini şu şekilde ifade edilebilir:

Sözleşmeye Dayalı Ulus Anlayışı

Aydınlanma filozofları genellikle evrensellik, ilerleme gibi unsurlara inandıkları için toplumların kendilerine özgü bir tarihleri olmadıklarını savunmuşlardır. Onlara göre geçmişin bir önemi yoktur. Önemli olan toplumların evrensel ideallere ulaşmasıdır. Dünya toplumların bu evrensel ideallere ulaşmasında Avrupalı devletlere önemli görevler düşmektedir.

Bu bağlamda geliştirilmiş olan sözleşmeye dayalı ulus anlayışı inşacı temellere dayanmakta olup, en önemli temsilcileri Voltaire ve Rousseau'dur. Rousseau her ne kadar Voltaire'in yolundan gitse de, onun dağınık ulus teorisine karşılık, daha sistemli politik ulus anlayışını savunmuştur. Bu anlayışın merkezine de "Toplum Sözleşmesi"ni koymuştur. Halkın tek kişi tarafından değil, temsilciler aracılığıyla yönetilmesini ve kendi kaderlerine sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak halkın temsilcilerini seçecek kişilerin "ortak bir maziye, menfaat birliğine veya gelenek, göreneklere" sahip olması gerektiğini de belirterek milliyetçi düşüncenin de temellerini atmıştır. Rousseau'ya göre devlet denilen siyasi cemaate üye olabilmenin yolu "Toplum Sözleşmesi"ne dâhil olmaktan geçer. Ona göre "Toplum Sözleşmesi"ne tabi olan bir kişi devlet denilen siyasi cemaatin kendisine tanıdığı hak ve sorumlulukları da kabul etmiş sayılır (Birch, 1989:14-15).

Modernleşme, sanayileşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte sözleşmeye dayalı ulus

anlayışı farklı bilim adamlarınca farklı şekillerde ele alınarak günümüze değin varlığını devam ettirmiştir. Sözleşmeye dayalı ulus anlayışının farklı yansımaları şunlardır:

Kültürel Yaklaşım: Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawn

Kültürel yaklaşımın önemli isimlerinden Gellner'e göre ulusçuluk, siyasal birim ile ulusal birimin yani devlet ile ulusun çakışmasından meydana gelmektedir. Ulus, devlet-ulus bütünleşmesinin sağladığı tatmin ya da devlet-ulus bütünleşmesinin sağlanamadığı yerlerde ortaya çıkan öfke ve kızgınlıkların bir tezahürüdür(Gellner, 2002:19-20).

Sanayileşme süreciyle birlikte ortaya çıkan ekonomik eşitsizlikler, bireyleri kültürel unsurlara sarılmaya itmiş, bu durum ise farklı ulus devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tam bu sırada ortaya çıkan ulusçu elitler, tarihsel, kültürel mitler seçerek ve bunları kullanarak ulusal duygunun oluşmasını sağlarlar. Edebiyatçılar, sosyal bilimciler, gazeteciler bu ulusçu elitlerdendir. Bu elit kesimler “volk” yani halkın kültürünü işlemek suretiyle ulus devletin ideolojisinin hizmetine sunarlar. Böylelikle aynı kültürü, dili paylaşan homojen bir topluluk yaratılmış olur. Bu topluluk, zamanla kendilerine çizilen kültürel alanın dışında yaşama imkânına sahip olmadıklarını düşünerek, var olan kültürlerle bütünleşmeye başlarlar (Gellner, 2002:107).

Gellner, ulus inşa etmenin önündeki etnik farklılıkları önemsiz bir unsur olarak değerlendirmiştir. O, sadece ekonomik eşitsizlikler üzerinden etnik grupları değerlendirmiş, aynı kültür alanı içinde yaşayan bazı grupların ulus devlet olma yolundaki çabalarını dikkate almamıştır(Gellner, 2002:108).

Eric J. Hobsbawn da Gellner ile hemen hemen aynı görüşleri paylaşmıştır. Hobsbawn, ulusu, asli, tarihsel bir unsur olarak görmemiştir. O, ulusu tarihsel, sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak devletle ilişkilendirildiği sürece bir anlam taşıyabileceğini ileri sürmüştür. Hobsbawn, Gellner gibi uluslaşmanın modernleşme süreci ile yukarıdan aşağıya yönelik bir zorlamayla mümkün olacağı görüşünden yanadır. Hobsbawn, modernleşmeyle birlikte aidiyetlerinden koparılmış, “küçük dünyalarını” kaybetmiş milyonların bir boşluğa düştüğünü, bu boşluğu ise vatan, bayrak gibi semboller etrafında oluşturulan büyük devletlerin doldurabileceğini savunmuştur. Yani millete ait bir takım şahsiyetler, semboller, anılar ve işaretler yoluyla varoluş sorunu çözümlenecektir. Ulus oluşumunda millet ve devlet sembollerinin kitle iletişim araçları vasıtasıyla gerçekleştirilecek etkin propagandanın önemli rolü vardır. Ona göre ulusu dil, kültür, tarih gibi faktörler değil; ortak yarar ve çıkar unsurları tanımlamaktadır(Hobsbawn,2006:13-15).

Hayali Cemaat Yaklaşımı: Benedict Anderson

Sözleşmeye dayalı ulus anlayışının bir diğer çok önemli ismi olan Benedict Anderson, milleti “hayali bir cemaat” olarak nitelendirerek, siyasi süreçte kültürel boyutun önemine dikkat çekmiştir. “Hayali Cemaatler” isimli esrinde Anderson, milletin ve milliyetçiliğin özel bir kültürel yapı olduğunu belirterek, milleti “hayal edilmiş bir siyasal topluluk” olarak ifade etmektedir. “Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak,

onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumların hayali yaşamaya devam edecektir”(Anderson, 1995:13).

Bu hayal edilmiş bir birlikteliktir. Çünkü geneli oluşturan bireylerin diğer üyeleri tanımalarına, onlarla bir şeyler paylaşmasına gerek olmaksızın, birbirlerinin zihninde “genel”in ortak hayalini yaşamaya devam ederler. Anderson’a göre, ulusçuluğun kökleri modern çağ öncesi kültürlerde özellikle de dinsel öğelere uzanmaktadır. Dinler, bireyin hem maddi hem de manevi yaşamıyla ilgilendiği için süreklilik arz eder. Bu özellikleri açısından ulusçulukla aynı paraleldedirler. Çünkü ulusçuluk düşüncesinde de birey fani fakat ulus bakidir. Ayrıca her ikisi de sembollerden yararlanmaları açısından da birbirlerine benzerler. Zira her ikisi de farklı dil, renk ve kültürleri belli semboller etrafında toplanarak “ben” duygusu “biz” duygusuyla ikame edilmektedir(Anderson, 1995:14-20).

Bu “hayali cemaat”in oluşturulmasında kitle iletişim araçlarının önemli rolü sahiptir. Sermaye hareketliliği, ulaşım ve iletişim alanında meydana gelen değişimler farklı bölgelerdeki etnik grupların fiziksel olarak yakınlaşmasına ve “dillerin bütünleşmesine” neden olmuştur. Daha önce kendi iç dünyalarına kapanmış etnik yapıların, etkileşimle birlikte yöresel ve bölgesel tüm ilişkilerinin içi boşalmış ve “halk” kavramı etrafında bütünleşme gerçekleşmiştir. Artık birey küçük bir gruba ait olmaktan çıkarak aynı dili, kültürü ve davranışları paylaştığı bir genelin unsuru olmaya başlamıştır. Yani yöresel ve bölgesel gruplarda köklü bir bilinç değişikliği meydana gelmiştir. Bu yeni bilinç sayesinde birey, eski bilinçleri unutmaya ve kendi hikâyesini kendisi yazmaya başlamıştır.

Ekonomik Yaklaşım: Immanuel Wallerstein

Immanuel Wallerstein, ulus ve ulusçuluk düşüncesini kapitalistleşme sürecine bağlayan en önemli isimlerdendir. Wallerstein’e göre Dünya Ekonomik Sistemi merkez, yakın çevre ve çevre diye tanımlanan üç yapıdan oluşmaktadır. Kapitalizm ekonomik açıdan tek bir ekonomik yapı oluşturmaya rağmen homojen değildir, bünyesinde birçok farklı ulus devletleri barındırmaktadır. Devletler üstü bir mantıkla işleyen kapitalizm ana unsuru “emek” kavramıdır. Yüksek kar için maliyetleri düşük tutmak önemlidir. Bunu sağlayabilmek için kapitalizm, her zaman emrinde kullanabileceği alternatif bir emek gücüne ihtiyaç duyar. Bu amacına ise farklı etnik gruplar üzerinde uygulayacağı politikalarla ulaşmaya çalışır(Balıbar, Wallerstein, 2000:98).

Wallerstein’in ırk, etnisite ve ulusa ilişkin görüşleri şöyledir: Irk, görünür fiziksel bir kategoridir. Ulus ise Marksist bir anlayışla üstyapı ekseninde devletle ilişkilendirilen bir olgudur. Etnik kategori nesilden nesile geçen ve devletle sınırlı olmayan, kültürel bir kategoridir. Irk kavramı, “dünya-ekonomi”sinin eksenel iş bölümü, merkez-çevre zıtlığıyla açıklanabilir. Ulus kavramı ise siyasal üstyapı yani egemen devletlerle ilgilidir. Irk ve etnik kategoriler kapitalist sistemin her zaman ihtiyaç duyduğu ucuz emek işgücünü sağlar. Bu nedenle “eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse ‘beyaz zenciler’ icat edilir(Balıbar,

Wallerstein, 2000:99).

Kapitalizm ile dünya üzerinde yaşanan coğrafi devingenlik arasında bir bağlantı olduğu genellikle sosyal bilimciler tarafından kabul edilmektedir. Kapitalizm ile birlikte bir ülkeler içinde geleneksel düzen sarsılmış ve ulusal ekonomi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte milyonlarca insan, paranın peşinden giderek kent alanlarının oluşturup; toplumun homojenleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Kapitalizm ile birlikte yerel sadakat bağları, ulusal kimlik etrafında birleşme uğruna çözülmeye başlamıştır. Ayrıca uluslar arası rekabetle birlikte sömürge bölgeleri oluşturulmuş fakat ucuz hammadde için oluşturulan bu bölgelerde bir süre sonra etnik kimlikler çerçevesinde milliyetçi hareketler patlak vermiştir.

Psikolojik Yaklaşım: Anthony Giddens

Sanayileşmenin etkisiyle ortaya çıkan hızlı değerler değişiminin ortaya çıkardığı belirsizlikler ve oluşan sosyal hareketlilik, çok yönlü ilişkilerle yüz yüze kalan bireylerin, 'öz bilinçlerinin' yükselmesini beraberinde getirmiştir. Birey kuşatıldığı küçük grubun tahakkümünden kurtuldukça özgürlük bilincine ulaşmıştır. Gruba aidiyetin çözülmüş yapısı, bireylerde özgürlük ve kendine has özelliklerin farkındalığına yol açarken paradoksal olarak bu özgürlük beraberinde yalnızlık ve kaybolmuşluk hissini de getirmektedir(Simmel, 2000:178).

Yalnız kalan birey, ulusal sembolleri ve ulusçuluğu kaybettiği dünyanın bir ikamesi olarak görür. Kalabalıklar içinde yalnız olan bu insan tutunacak, ne eski bir kilisesi ne de akrabalık grubu ya da ailesi kalmamıştır. Bu nedenle milliyetçi söylemler kendisine kaybettiği özlem dolu 'şefkatli dünyayı' andıran bir niteliğe sahiptir. Bu için Giddens, ulusçuluğun psikolojik faktörlerle açıklanabileceğini belirterek ulusçuluğu "politik düzenin üyeleri arasındaki toplumsallığı vurgulayan semboller ve inançlar dizisi"(Simmel, 2000:159) olarak tanımlamaktadır.

Sanayileşmenin ortaya çıkardığı hızlı değişim, dönüşüm süreci ve artan sosyal hareketlilikle birlikte birey samimiyetten uzak, resmi ve ikincil ilişkiler içinde yalnızlık ve kaybolmuşluk duygusuna kapılmaya başlamıştır. Geleneksel değerlerden ve bağlardan kopuş bireyde zamanla kültürel bir gecikmeye ve boşluğa neden olmuştur. Ortaya çıkan bu boşluğun ulusçuluk adı altında yaratılan sembollerle etrafında bir grup kimliğiyle doldurulmaya çalışıldığı söylenebilir. Bu kimlik, ulusal sembollere kutsiyet atfedilmesiyle birlikte tüm ayrılık noktalarını ortadan kaldırmaya ve toplumsal bir kuşatıcılık göstermeye başlamıştır. Yaratılmaya çalışılan bu "şefkatli dünya" düzeni Giddens'a göre psikolojik faktörlerden başka bir şey değildir(Giddens, 2005:159).

Kollektiviteye Dayalı Ulus Anlayışı

Bu ulusçuluk anlayışının en önemli savunucusu Herder'dir. Herder, toplumların özgül tarihini inkâr eden bu yaklaşımın zıddı olarak toplumların 'biricikliğine' vurgu yapan bir anlayışı benimsemiştir. Toplumların 'özgünlüğü'nü vurgulaması nedeniyle Herder, saldırgan olmayan milliyetçiliğin kökeninde bulunan düşünür olarak kabul edilmektedir. Nuri Bilgin'in aktarımıyla "Herder'e göre, insanlar yemeğe, içmeye, güvenliğe ve hareket özgürlüğüne nasıl ihtiyaç

duyuyorlarsa, aynı şekilde bir gruba ait olma ihtiyacını da duyuyorlar; bunu bulamadıklarında kendilerini yalnız, zayıf ve mutsuz hissediyorlar... İnsan olmak, kendi cinsinden biriyle aynı yerde bulunup kendini evinde hissetmek demektir. Her grubun bir dizi gelenek ve yaşam tarzından, yalnızca ona ait bir anlayış ve davranış biçiminden oluşan kendi “Volksgeist”ı ya da “Nationalgeist”ı vardır. Kültürel yaşamın bütünü, yalnızca grup üyelerinin paylaştığı kolektif tarihsel deneyimlerden kaynaklanan belli bir gelenek ırmağının içinde şekillenir”(Bilgin, 1995:16).

Toplumların “biricikliği”ne vurgu yapan Herder’e göre, her ulusun kendine özgü tarihi vardır. Ulus ise bu “tarihsel cemaat”in en önemli ögesidir. “Volkgeist” (halk ruhu-milli ruh) denilen olgunun dışında kalmış olan birisinin ulusa dâhil olması imkânsızdır. Herder’in “volksgeisti”ni yansıtan temel kültürel özelliklerse “dil, şanlı geçmiş, yaratılış mitleri, adetler ve özel yaşam biçim”idir. Etnik kimliği farklı olan birisinin bu kültürel özellikleri sonradan kazanması olanaksızdır. Çünkü bu kültürel özellikler kolektif, tarihsel deneyimlerle kazanılmıştır. O tarihsel deneyimi yaşamayan birisinin ulus çatısı altında olması düşünülemez. Sanayi toplumlarından olan Almanya ve İtalya’da bir dönem “volksgeist” denilen “milli ruh” etrafında yaratılmaya çalışılan ulus anlayışı bunun en güzel örneğidir(Habermas, 2002:25-26).

Bu açıklamalar çerçevesinde sözleşmeye dayalı ulus anlayışının açık uçlu olduğu yani dışarıdan gelebilecek, etnik kimliği farklı birinin ulusa dâhil olabileceği; bunun aksine kollektiviteye dayalı ulus anlayışının ise kapalı uçlu yani etnik kimliği farklı olan birinin ulus bünyesine dâhil olmasının imkânsız olduğu söylenebilir.

Etno-Sembolik Yaklaşım: Anthony D. Smith

Genel olarak ulusçuluk yaklaşımları sözleşmeye ve kollektiviteye dayalı olmak üzere iki şekilde incelense de bunlar yetersizdir. Günümüzde tam anlamıyla saf kalabilmiş bir ulustan, etnik gruptan ya da ırktan bahsetmek olanaksız olduğu gibi ulusu basit, sosyo-ekonomik koşulların ortaya çıkardığı bir olgu olarak görmekte doğru değildir.

Bu görüşlerden hareketle “inşacı” ve “volksgeist”çi perspektifleri uzlaştırmak amacıyla Anthony D. Smith şu görüşleri ortaya koymuştur. Ona göre, ulusal kimliğe geçmişten gelen bir takım kalıntıların günümüze uyarlanmasıyla ulaşılır. Bu nedenle millet “mitleri ve anıları, kitlesel bir halk kültürünü, belirli bir anavatanı, ekonomik birliği ve tüm üyeleri için eşit haklar ve ödevleri paylaşan isimlendirilmiş bir insan topluluğudur”(Smith, 2005:32). Böylelikle Smith, ulusu ne tarihin bir ürünü olarak; “volksgeist”e dayandıran Herder’i, ne de ulusu, temelsiz, köksüz bir olgu olarak görüp sadece sosyo-ekonomik şartlara bağlayan yaklaşımları kabul etmiştir. O, ulusu geçmişin kalıntıları üzerinden icat edilen ve günün koşullarıyla uyumlu hale getirilen bir bütünlük olarak kabul etmektedir.

Bu yaklaşımlardan hareketle laik ve demokratik ulus devletin; vatandaşları arasında dinleri, mezhepleri veya felsefi görüşleri nedeniyle pozitif veya negatif ayrımcık yapmayan

devlet olduğu söylenebilir. Laik ve demokratik ulus devletlerde “vatandaşlık”; ulus devlet bünyesinde, ulus devletin sağladığı haklardan faydalanabilecek veya faydalanamayacak kişilerin tanımlanmasında kullanılacak temel argüman halini almıştır.

Laik ve demokratik esaslar üzerine kurulmuş olan ulus devletler, “vatandaşlık” ve “millet” bağlarının oluşumunda başat rol oynamasına rağmen; 19. yüzyıldan itibaren Avrupa halkları arasındaki farklar derinleşmeye ve bu halklar birbirlerinden nefret etmeye başlamışlardır. Fransız Devrimi sonrasındaki ilk yıllarda çok fazla dışlayıcı bir özelliği olmayan “vatandaşlık” terimi, giderek kapalı bir sistem haline gelmeye ve asimilasyoncu bir kimliğe bürünmeye başlamıştır (Smith, 2005:33).

2.3.3. 19. Yüzyıldan-II. Dünya Savaşı'na Kadar Etnisite

Modern çağda, Immanuel Wallerstein'in da ifade ettiği gibi “Fransız Devrimi vatandaşlık terimiyle ilgili mayın tarlasını” (Wallerstein, 2005:137) bize miras bırakırken, bilim dünyasında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 19. yüzyılda yaşanan bilimsel devrimle birlikte, felsefe ve ilahiyat birbirinden ayrılmış, bilgi sekülerleşmiştir. Sosyal bilimlerin ortaya çıkması ve gelişmesiyle birlikte evrimci bakış açısıyla dünya iki kutuba ayrılmıştır. Bir tarafta modernizm ve uygarlığın beşiği olan Batı yani Avrupa; diğer tarafta ise tarihi olmayan, barbar olarak nitelendirilen ve sosyal dinamiklerine Avrupa'nın müdahalesi olmadan modernleşemeyecek olan bir Doğu yani Avrupa dışı toplumlar. Tüm bu gelişmeler Avrupa'yı modernleşme ve ilerikle özdeşleştirilirken; Avrupa dışı toplumları ise gelenekçi ve gericiyle özdeşleştirilmiştir (Wallerstein, 1996:23-27). Yani Aydınlanma hareketleri, Fransız ve Amerikan Devrimlerinin eşitlikçi ve hümanist düşünceler doğrultusunda 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar medeni olmayan insanların bir gün medeni olabilecekleri fikri ön planda iken; bu fikir 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra güç kaybetmiş ve beyazların diğerlerinden üstün olduğu fikri güçlenmeye başlamıştır.

Bilim dünyasında yaşanan bu gelişmelere paralel olarak etnisite terimi, 19. yüzyıl başlarına doğru sosyal bilimlerin bünyesinde yaratılan etnoloji ve antropoloji gibi disiplinlerine konu olmaya başlamıştır. Yapılan bilimsel çalışmalar, daha çok ırksal sınıflandırmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Yapılan bu çalışmalar sonucunda biyolojik sınıflandırmanın temelleri atılarak, insan ırkının tek bir insandan gelmediğini savunan poligenistlerle; insan ırkının tek bir insandan geldiğini savunan monogenistler ortaya çıkmıştır (Akıllı, 2007: 35).

Batı Avrupada bir yanda bilim dünyasında ırksal sınıflandırmalar üzerine çalışmalar yapılırken, diğer yandan kökleri Eski Yunan'a kadar dayanmakta olan ırkçı görüşler ileri sürülmeye, beyazların dışındakilere yani “ötekilere” yönelik şiddet politikaları uygulanmaya başlanmıştır (Balibar, Wallerstein, 2000:93). Bu ırkçı düşüncelerinin ve şiddet politikalarının temellerini Avrupalıların 15. yüzyılın sonlarına doğru “Yeni Dünya”yı keşfetmeleri ve burada yaptıkları uygulamalara da dayandırabiliriz. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda İspanyol, Portekizli, Hollandalı ve Britanyalı maceraperestler ve koloniciler “Yeni Dünya” ya yelken açmışlar, bu

Yolculuklarında dünya hazinelerini aramalarının yanı sıra kendilerine, yeni ticaret noktaları tesis etmişlerdir. Avrupalılar, bu yolculukları sırasında karşılaştıkları halklara karşı, ideolojik savaş başlatmışlar, bu savaşla, bir kısım yerli halk ticari amaçlara hizmet etmek amacıyla köleleştirilmiş; bir kısmı ise hastalıklar, yozlaşmalar, kıyım ve vahşet sonucunda yeryüzünden silinmiştir. Özellikle Portekizliler, Afrika'nın batı sahillerine indikten sonra, burada özel bir ticaret noktası kurmuşlar ve yakaladıkları Afrikalı köylülerin "Yeni Dünya"ya satılmasında ve köleleştirilmesinde aktif rol oynamışlardır. Kaldı ki 1526'dan 1870'e kadar 3,5 milyondan fazlası sadece Brezilya'da olmak üzere, yaklaşık 20 milyon Afrikalı köleleştirilip, "Yeni Dünya"ya satılmıştır. Aynı dönem içinde milyonlarca Amerikalı, Karayipli ve Pasifik yerli halkı acımasız bir vahşete uğramıştır(Fenton, 1999:100-102).

Köle ticareti, 18. yüzyılda en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Çünkü Avrupa ülkelerinden sömürge bölgelerine giden beyazlar, buralarda buğday, pamuk, tütün üretiminde bulunmak amacıyla büyük çiftlikler kurmuşlardı. Bu çiftliklerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı, düşük maliyetli köleler vasıtasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Böylelikle "Tanrı beyaz ırkı, diğer ırkları medenileştirmek için görevlendirmişti" söylemine dayanan "Beyaz Adamın Yüğü" projesinin temelleri yavaş yavaş atılmaya başlanmıştır. Yani Afrikalı eşittir "köle"; Avrupalı beyaz eşittir "özgürlük" denklemi kurulmuştur(Fenton, 1999:62).

Kölelik başta Amerika ve Britanya başta olmak üzere dünya üzerinde hızla yayılmıştır. Köleliğin bu dönemde yaygınlaşmasında Aydınlanma çağı filozoflarının, ırksal sınıflandırmaya ilişkin görüşlerinin de önemli etkisi olduğu söylenebilir. Balibar ve Wallerstein'e göre ise aydınlanmacı ve ırkçı görüşler aynı zemine oturmaktadır. Bu bağlamda David Hume'nin "beyaz dışında bir deri rengine sahip uygar bir toplum asla var olmamıştır" düşüncesi ile Rousseau ve Voltaire'in "zencileri doğaları bakımından daha aşağı saymaları" düşüncesi en güzel kanıttır(Fenton, 1999:107).

Amerika Kıtası ve Batı Avrupa ülke yönetimlerinin yerli halklara, kölelere ve siyahî göçmenlere yapılanları haklılaştırmak için ileri sürdükleri gerekçeler ise bu halklar barbarlardı, insafsızca köleleştirmekten başka bir şeyi hak etmiyorlardı. Barbar oldukları için medeni insanlara hizmet etmeleri gerekiyordu. Putperest olmaları ve insan katletmeleri nedeniyle masum insanları korumak amacıyla müdahale edilmeyi hak ediyorlardı(Wallerstein, 2005:134).

Birleşik Devletlerde ve Kıta Avrupası'nda yaşanan siyasal, tarihsel ve demografik devingenlik, bu bölgelerde "ulus-altı" yapılanmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu "ulus-altı" yapılanmalar arasındaki siyasal, sosyal ve kültürel dayanışmaların önüne geçebilmek için; ulus devlet önderliğinde dini, siyasal, ekonomik ve bilimsel çevreler elbirliği içinde, politikalar üretmeye çalışmışlardır. Yani tarih bir kez daha siyasal, ekonomik, dini ve bilimsel çevrelerin kutsal ittifakına şahit olmuştur. Bu kutsal ittifak da siyasal alanda ulus devlet; ekonomik anlamda liberalizm; dinsel alanda Hıristiyanlık; bilimsel alanda ise üniversiteler başat rol oynamıştır. Özellikle "hukuk", "eşitlik", "evrensellik", "adalet", "özgürlük", "serbest rekabet" gibi söylemler ulus

devlet bünyesinde harmanlanarak, etnik kimlikleri ve etnik grupları nötralize edecek politikalar üretilmiştir(Çaha, 2007:16).

Dünya üzerinde yaşanan toplumsal devingenlik sonucunda ortaya çıkan, modernleşme ve ilerlemenin önündeki bir engel olarak görülen, sürekli olarak dışlanan ulus altı yapılanmaların; ulus devlet içerisinde bütünlüğünü sağlamak amacıyla “soylu ulus” anlayışının yerine “halkçı ulus” anlayışı ikame edilmeye çalışılmıştır. Sosyal entegrasyonun yeni bir biçimi olan bu anlayışla, o ana kadar birbirlerine yabancı olan kişiler arasında bir dayanışma yaratmak ve tek kültürlü bir topluma ulaşmak amaçlanmıştır. Bu “halkçı ulus” bilincini yerleştirerek ulus devlet bütünlüğünü sağlamak amacıyla dil, din, tarih gibi kültürel öğeler üzerinden okul, ordu, kilise gibi kurumlar ideolojik aygıt olarak işlev görmüşlerdir(Habermas, 2002:16-17). 19. yüzyılda yapılan anayasalarla desteklenmeye çalışılan “halkçı ulus” bilinci çerçevesinde geleneksel ve yerel bağların ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda yaratılmaya çalışılan bireyden, genel yarar ve kamusal düzen için kendisini adanması, sorumlu bir vatandaş, yurtsever olarak yönetime katılması ve davranması beklenmiştir.

Görüldüğü üzere Avrupa’daki dönüşüm süreciyle birlikte ortaya çıkan “ulus-altı” yapılanmalara olan bakış açısı genellikle ilerlemecilik, akılcılık ve toplumsal evrim fikirleri etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda sosyalist, liberal ve cumhuriyetçi fikir adamları arasında da çok büyük görüş farklılıkları yoktur. Tüm çevreler açısından etnik grup, dayanışma ve geleneksel bağlar arzu edilmeyen bir durum olarak görülmüş, dışlanmış ve bu durumların zamanla toplumsal ilerlemeyle birlikte kaybolacağı fikri ön plana çıkmıştır.

Modern çağda etnisite, etnik grup, dayanışma ve geleneksel bağlar; siyasal, ekonomik, dini ve bilimsel çevreler tarafından göz ardı edilmiştir. Bu “ulus-altı” yapılanmalar modernliğin kendine has dinamikleri çerçevesinde, modern devletin bir tezahürü olarak görülmüştür. Yani “ulus-altı” yapılanmalar, coğrafi keşiflerle birlikte ilhak edilmiş deniz aşırı ülkelerde sömürgecilik yoluyla ortaya çıkmış teritoryal ve profesyonel modern devletin yükselişinden türemiştir(Smith, 2003:34).

Ancak bu yaklaşım tarzı, siyasal, ekonomik, dini ve bilimsel çevrelerin ulus devlet etrafındaki ittifakına ve düzenlemelerine rağmen, iflas etmiştir. Zira I. Dünya Savaşı’ndan sonra dağılan büyük imparatorlukların bünyesinde var olan küçük uluslar ve azınlıklar bir takım haklar elde etmeye, bağımsızlık kazanmaya başlamışlardır. Yani 19. yüzyıl sonlarına doğru yaşanan siyasal gelişmelere bağlı olarak, milliyetçilik ve özellikle de gelişmiş bir sanayi toplumu olan Almanya’da etnik milliyetçilik hızla yükselmeye başlamıştır.

2.3.4. II. Dünya Savaşı- 1960 Yıllar Arasında Etnisite

Etnisitenin, 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında ileri sanayi toplumlarında bile var olmaya devam etmesi, modernleşme süreciyle birlikte ortadan kalkacağına yönelik görüşlerin önemini azaltmıştır. Etnisitenin devam eden gücü karşısında Emile Durkheim, Max Weber, Alain

Touraine, Anthony Giddens, Jurgen Habermas gibi modernist kuramcılarının büyük bir yanılgıya uğradıkları söylenebilir. Bu yanılgıya rağmen II. Dünya Savaşı ve 1960'lı yılları kapsayan dönem de bile etnik kimliklerin geçiciliğine ve zayıflığına olan inancın devam ettiği görülmektedir.

Bu inanç, kendisini en bariz şekilde II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanan, Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşanan değişimlerin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmaların genelinde etnisite kavramının göz ardı edildiği söylenebilir. Yapılan bu çalışmaların aynı 19. ve 20. yüzyıl başlarında yapılan çalışmalar, geleneksel-yerel yapıları, bağlılıkları ve dayanışma biçimlerini ortaya koymaktadır. Özellikle Amerikalı sosyal bilimciler, III. Dünya ülkelerinde yaşanan gelişmeleri modernleşme ekseninde geleneksel ve yerel bağlılıklardan hareketle açıklamaya çalışmışlardır(Fenton, 1999:226).

Modernleşme teorisyenlerinin, bir toplumun modernleşebilmesi için faaliyet gösterebilecek en etkin ve minimal siyasal birimin, ulusal bir devlet olduğu konusunda görüş birliği içinde oldukları söylenebilir. Craig Calhoun, erken dönem modernleşmecilerinin ulusçuluk hakkındaki görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: “Eski modernleşme teorileri genellikle ulusçuluğu geniş çaplı ve daha fazla bireycilik ve modernliğin hızlı toplumsal değişimi karşısında dağılan yerel topluluklar, dinler ve diğer kimlik ve güvenlik kaynaklarının işlevsel bir ikamesi olarak gördü. Bireylerin ulusla özdeşleşmeleri modernleşme sürecinde başarılması gereken işlevsel bir ihtiyaçtı. Benzeri bakış açıları Emile Durkheim'in mekanikten organik dayanışmaya geçiş konusundaki görüşleri gibi ikili toplumsal değişim modellerine oldukça çok şey borçludur. Haas, Weber ve Tönnies'ten etkilenerken benzeri bir iddiayı öne sürer: ulus sentetik bir “gemeinschaft”tir. Modern yaşamın kitlesel ortamında daha önceleri küçük, geleneksel, yüz yüze toplumsal ilişkiler tarafından karşılanan ihtiyaçlar, endüstrileşme ve toplumsal hareketlilik ile çıkar hesapları üzerine kurulu “gesellschaft” benzeri bir şeye dönüştükçe, ulus ve ulusçuluk bir topluluk görüntüsü veren bütünleştirici çimentoyu sağlamaya devam edecektir”(Calhoun,1993:211-240).

Ulus devletin doğumu ve gelişimi ekseninde ortaya konulan teorilerde etnik farklılıklar yok sayılarak, etnisite olgusu ulus devletin önündeki önemsiz sorunlardan birisi olarak görülmüştür. Walker Cannor bu durumu dünya üzerindeki teknolojik ve ulaşım alanlarındaki değişimleri ve gelişmeleri referans alarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre meydana gelen değişimler ve gelişmeler bir devletin içindeki farklı bölgelerin ve kültürlerin birbirine yakınlaşmasına neden olacak; böylelikle süreç içerisinde farklılıklar ortadan kalkacak, bunlar yerlerini ortak bir kimliğe ve kültüre bırakacaktır.

1950-1960'lı yıllar arasında etnisite ile ilgili hâkim bakış açısını Esmen ve Rabinovich şöyle ifade etmektedir: “Endüstrileşme, kentleşme ve laikleşme geleneksel bağları ortadan kaldıran, bireyi ve bireysel başarıyı ön plana çıkaran dönüştürücü aktörlerdir. Bireyler benzer amaçlara ve ödüllere ulaşmak istedikleri için birbirlerine daha çok benzemekte, bu durum ise toplumsal heterojenliği ortadan kaldırmaktadır. Yani sınıfsal, mesleki ve etnik farklılıkların yanı

sıra geleneksel dayanışma bağları da ortadan kalkmakta; bu unsurlar ulus devlet tarafından inşa edilen ulusal sembollere aktarılmaktadır. Yani birey modern devlet, modern devletin kurumları, ekonomi ve iletişim ağlarının mütemmim cüz'i haline gelmektedir(Akıllı, 2007:81).

Modernleşme teorisyenlerine göre bireyin ulusla bütünleşmesi modernleşme sürecinde başarılması gereken bir idealdi. Bu idealin gerçekleştirilmesinde rol oynayacak en önemli aktör ise ulus devlettir. 19. yüzyılın başlarından 1960'lı yılların sonlarına kadar akademik ve bilimsel çevrelerce modernleşme ile ulus devlet birbirinin olmazsa olmazı olarak görülmüş, bu bağlamda da etnisite kavramı incelenmiştir. Bu bakış açısı doğrultusunda ortaya konulan teorilerde etnisite üzerine kurulu bir ulusçuluk anlayışı gerici, kötü; modernleşme üzerine kurulu bir ulusçuluk anlayışı ise çağdaş ve iyi olarak değerlendirilmiştir.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere toplumsal olarak modernleşme, içerdiği siyasal bütünleşme sürecinde etnik kimlikleri asimile edici bir özelliğe sahiptir. Siyasi az gelişmişliğin ifadesi olan geleneksel gruplara duyulan sadakatin yerini daha üst seviyeli ve akılcı bir örgütlenme biçimi olan modern ulusa devretmesi gerekmektedir. Çünkü gelişmiş bir ülke olabilmenin yolu, siyasal sistem olarak Avrupalı ülkelerdeki ulus-devlet modelini almaktan geçmektedir.

Batılı teorisyenlerin modernleşme ve ulus devlet eksenindeki bu görüşleri, modernleşmeyi hedefleyen bazı devletlerce referans olarak kabul edilmiş, bu ülkeler milli kimlik oluşturmak amacıyla siyasi politikalar ve projeler üretmişlerdir. Ancak bazı ülkelerde de gerçeklik ile teorilerin birbirleriyle uyuşmadığı görülmüştür. Sömürgeci ülkelerden bağımsızlıklarını kazanan ülkelerde modernleşme sürecinde örgütlenen "ulus devlet" in kime ait olduğu konusunda etnik gruplar arasında derin çatışmalar yaşanmış; Afrika ve Asya ülkelerinin başarıları Avrupa'nın içindeki özerklik tartışmalarını ateşlemiştir. Amerika, Afro Amerikan hareketlere sahne olmuş; Quebec Fransız milliyetçileri hareketi, kendisini Afrika ve Asya'daki milliyetçi hareketlerle özdeşleştirmiş; Flemeng Belçikalılar ise Zaire, Ruanda ve Brundi gibi ülkelerde yaşayan halklara bağımsızlık verilirken, kendilerinin bu haklardan mahrum bırakılmalarına tepki göstermişlerdir(Akıllı, 2007:64).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra modernleşme teorisyenlerinin büyük bir bölümü tarafından paylaşılan etnik bağılıklarla devlet kurumları arasında bir ahenk sağlanacağı ve etnik, dinsel ve geleneksel bağların modernleşme süreciyle birlikte ortadan kalkacağı görüşü, 1960'lı yılların sonlarına doğru zayıflamıştır. Bu bağlamda akademik çevreler ve modernleşme teorisyenleri ciddi bir yanılgıya düşmüşlerdir. Connor'a göre teoriler ile gerçeklik arasındaki bu farklılığın sebepleri özetle şu başlıklar altında toplanabilir(Akıllı, 2007:83-84):

- * Etnik kimliklere olan sadakat ile devlete olan sadakat arasındaki mücadeleden, devletin galip çıkacağına düşünülmesi ve bu bağlamda kullanılan anahtar kavramlardaki karmaşıklık,
- * Etnik ulusçuluğun yanlış anlaşılması ve duygusal boyutunun ihmal edilmesi,
- * Etnik çatışmaların, maddi yani ekonomik sebeplerde aranması etnik grupların diğer

özelliklerinin ihmal edilmesi,

* Entegrasyondan ziyade asimilasyoncu politikaların üretilmesi, uygulanması ve asimilasyonun tek yönlü bir süreç olarak görülmesi,

* Devlet olgusu üzerinde çok fazla yoğunlaşılması, bireyin ve etnik yapıların ikinci plana atılması,

* Almanya gibi etnik olarak homojen toplumsal yapıya sahip devletlerde bölgesel kimliklerin öneminin azalmasına paralel olarak; bu ülkenin, çok uluslu diğer devletlere rol model olarak sunulması,

* Bir devlet bünyesindeki hâkim grupların üzerine yoğunlaşılması ve diğer grupların göz ardı edilmesi,

* Soğuk Savaş Dönemi boyunca Amerika Birleşik Devletleri liderliğindeki blokla, Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki bloğun ideolojik sistemlerini Üçüncü Dünya ülkelerine benimsetme çabalarına bağlı olarak, kendi tarihsel süreçlerine dayalı, siyasal konjonktüre uygun teoriler üretmeleri, etnisite, etnik kimlik ve grupları göz ardı etmeleri.

II. Dünya Savaşı sonrası, Batı dışı toplumlarda demokrasinin hızlı yükselişinin yanı sıra ulus devletin inşa edilebilmesi için asimilasyon tezinin teorisyenler tarafından sıklıkla işlendiği bir dönem olarak hafızalarda kalmıştır. Aynı zamanda bu teorilerin, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında daha önce değinilen ilerleme, toplumsal evrim, akılçılaşıma gibi evrensel düşünceler; klasik liberalizm, cumhuriyetçilik ve sosyalizm gibi siyasal yönelimler ve söz konusu dönemin sosyal bilimcilerinin öncülük ettiği toplumların gelişmiş-gelişmemiş, medeni-medeni olmayan veya akılcı-akılcı olmayan ayrımlarının etkileri altında kaldığı söylenebilir.

2.3.5. 1960-1980 Arası Dönemde Etnisite

Bu döneme 1960 Olayları, ABD ile Rusya arasındaki Soğuk Savaş ve Batı Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen yasa dışı göçlerin damgasını vurduğu söylenebilir.

1960'lı yıllarla birlikte etnik kimliklerin modernleşmeyle birlikte kendiliğinden yok olacağına dair teorilerin sorgulanmaya başlandığı görülmektedir. 1963 yılından başlayarak ABD ve Batı Avrupa devletlerinde yaşanan toplumsal olaylar ırk, din, dil ve cinsiyete dayalı dayanışmaların kendilerini en ileri sanayi devletlerinde bile korumaya devam etmesi, bu kimliklerin geniş çaplı bir destek sağlayarak sıkı dayanışma biçimleri oluşturabildiğinin bir kanıtı olarak sosyal bilimcileri yeni yaklaşımlar geliştirmeye zorlamıştır. 1960'lı yıllardaki olaylar, bireylerin ortak kimlik tabanında toplu örgütlü hareketler yoluyla siyasal katılımı bulunmayı seçtiklerini göstermiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra "fordizm" ve "refahçılık" politikalarıyla birlikte Batı Avrupa ülkeleri hızlı bir kalkınma sürecine girmiştir. Özellikle 1960'lı yıllarda sonra doruğa ulaşan bu hızlı kalkınma sürecinin doğal bir sonucu olarak, savaş sırasında yüksek nüfus kayıplarına uğrayan bu ülkelerde işgücü ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaç, bu ülkelere doğru mesleki ve coğrafi devingenlik için bir fırsat yaratmıştır.

Batı Avrupa ülkeleri bu mesleki ve coğrafi devingenliğine yabancı olmayıp, aynı tablo ile 19. yüzyılda da karşılaşmışlardı. Fakat bu dönemdeki göç hareketleri daha çok yoksul olan Doğu Avrupa ülkelerinden ve Avrupa Kıtası dışındaki ülkelere gerçekleşmiştir. Oysaki 19. yüzyıldaki göçler, Avrupa Kıtası'ndan, Amerika Birleşik Devletleri'ne, sömürgelere ve büyük kent merkezlerine doğru gerçekleşmiştir.

Yaşanan bu gelişmelere paralel olarak, Batı Avrupa ülkeleri çok değişik etnik kökenlere sahip kişi ve gruplardan oluşmaya başlamıştır. Göçmenler, Batı Avrupa ülkelerinde çok farklı tepkilere maruz kalmışlardır. Bu tepkilerdeki hâkim unsur etnik kimlik olmuştur. Zira Almanlar, Doğu Almanya ve Polonya'lı göçmenlere çok kısa sürede vatandaşlık statüsünü verirken; aynı tavrı Türkler, Yunanlılar ve Yugoslavlara göstermemişlerdir. Ayrıca birçok Batı Avrupa ülkesinde göçmenler, uzunca bir süre siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardan uzak tutulmuşlardır(Fenton, 1999:287-288).

Liberal demokrasi ve cumhuriyetçi söylemlerle birlikte göçmen grupların, özellikle kültürel alanda bir takım örgütlenmeler içinde bulunması ve siyasal sistemden etnik taleplerde bulunması; Batı Avrupa'daki millet ve vatandaşlık bağlarını ciddi şekilde aşındırmıştır. Göçmen grupların talepleriyle liberal demokrasi arasında bir ahenk yaratmak amacıyla Batı Avrupa ülkelerinde akademik ve bilimsel çevrelerce çok ciddi arayışlar olmuştur. Bu arayışlar göçmen grupların ardı arkası kesilmeyen talepleri nedeniyle bir takım korkulara neden olmuş ve zayıflamaya başlamıştır.

Batı Avrupa ülkelerindeki göçmenlerin talepleri, ulus devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan grupların hem resmi hem de popüler anlamda tepkileri ile karşı karşıya kalmıştır. Resmi tepkiler, ulus devlet politikalarıyla yapılmış olup; bu politikalar çerçevesinde göçmenlere karşı kimi zaman kayıtsız kalınmış, kimi zamanda kamu yararı ilkesi dikkate alınarak sınır dışı uygulamaları yapılmıştır(Hobsbawn, 2006:214). Ayrıca "...sığınmacılara ve göçmenlere yönelik hem milli hem de Pan-Avrupalı politikalar, Avrupalı hükümetlerce koordine edilmiş ve bu ülkelere giriş kuralları, tamda Avrupa Birliği'nin Avrupalı yerli nüfuslarını Avrupa Tek Senedi ve Maastrich Anlaşması ile Birliğin toprakları içinde özgür dolaşıma imkân tanıyacak şekilde birleştirdiği bir anda sıkılaştırılmıştır"(Hobsbawn, 2006:215).

Popüler tepki ise resmi tepkilerden daha güçlü olmuş ve etkili sonuçlar doğurmuştur. 1970'li yıllar, Avrupada yabancı düşmanlığı fenomeni ve göçmenlere, konuk işçi, sığınmacılara yönelik şiddet hareketlerinin doruk noktasına ulaştığı yıllar olarak bilinmektedir(Hobsbawn, 2006:214). Bu bağlamda kitleler, "...milli kültürel miras ve edinilmiş milli kimliklerin saflığını korumak ve ülkenin yerlilerine iş fırsatları sağlamak adına yurtseverlik bayrağı altında hareket eden çeşitli Neo-Nazi örgütler tarafından ateşlendiler" (Smith, 2003:47). Hindistan'da, Kafkaslarda, Balkanlarda, Afrika'da hatta Kanada, Büyük Britanya, Belçika, İspanya, Almanya, Fransa, Polonya, Macaristan, İtalya gibi istikrarlı ve zengin toplumlarda bile etnik kökenli hareketler, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık hareketleri olmuştur(Smith, 2003:3).

Yaşanan bu gelişmelere bir tepki olarak göçmen gruplar, kendi içlerine kapanmışlar, dayanışma, birlik ve beraberliklerini arttırarak büyük kentlerde gettolar oluşturmaya başlamışlardır. Bu grupların bir kısmı ise özellikle işgücü pazarında hükümet politikalarıyla desteklenerek, mevcut sisteme entegre edilmeye çalışılmıştır.

2.3.6. 1980'den Günümüze Etnisite

Bu dönemde etnisite kavramının anlam ve içeriğinin şekillenmesinde küreselleşmeden başka neo-liberalizm ve komünizmin hâkim olduğu devletlerin dağılma sürecine girmesi sonucu, bu devletlerde ortaya çıkan etnik çatışmaların etkili olduğu söylenebilir. 1970'li yıllardan sonra iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişme, özellikle ekonomik alanda dünya üzerinde toplumlar arasındaki ilişkilerin yoğunlaşmasına neden olmuştur. David Harvey tarafından "zaman-mekân sıkışması"(Bülbül, 2006:1) olarak tanımlanan bu süreç, aslında küreselleşmenin etkisinden başka bir şey değildi.

1970'li yıllarda iletişim ve ulaşım teknolojilerinin hızla gelişmesi, ekonomik ilişkilerin dünya üzerinde yayılmaya başlaması ve toplumlar arası etkileşimlerin artmasıyla birlikte, etnisite çalışmalarında küreselleşme sürecinin etkileri doğrultusunda değişik fikirler ileri sürülmeye başlanmıştır.

Akademik ve bilimsel çevreler tarafından küresel güçlerin amaçlarına hizmet edecek, kozmopolit fakat çatışmasız ve homojen bir dünya toplumu yaratılmak amacıyla projeler ortaya konulmuştur. Bu projeler, ticari sınırların ortadan kalktığı, emeğin serbestçe dolaşım hakkını elde ettiği, uluslar arası işbölümünün ön planda olduğu bu sisteme paralel olarak ideolojilerin yeniden gözden geçirilmesi ve eski hesapların bir kenara bırakılması gerektiği savı üzerinde toplanmıştır. Yalnız bu projeler madalyonun görünen bir yüzünü açıklamaktadır. Madalyonun öteki yüzünde ise feminizmden çevre hareketlerine, sivil haklar hareketinden dinsel uyanışlara kadar her türden toplumsal hareketlilik ve kimlik arayışları vardır. Dünya, bir kenara itilmiş, uzun zamandır ihmal edilmiş, adeta yerin altına gömülmüş bir takım düşünce ve fikirlerin birey orijininde yeniden tezahürüne tanıklık etmiştir. İlk başlarda küreselleşme sürecinin savaşız kozmopolit bir dünya ticaret toplumu yaratacağına yönelik ümitleri 1989 yılında iki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasıyla birlikte rafa kaldırmıştır. İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkmasıyla birlikte emperyal güçler tarafından zoraki bir birlikteliğe mahkûm edilmiş, farklı etnik gruplar birbirleriyle çatışmaya başlamışlardır. Sonuçta dünya kendini siyasal kimlik ve etnik parçalanmaların üzerinde yükselen bir girdabın içinde bulmuştur(Smith, 2003:3).

20. yüzyıl sonlarında, küreselleşme iki karşıt sürecin birlikte yaşandığı bir değişim olarak ifade edilmeye başlanmıştır. Bunlardan birincisi, dünya üzerindeki toplumların karşılıklı ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel ilişkilerin hızla artması ve yoğunlaşması, siyasal iktidar merkezlerinin belirli birleşmeler yoluyla odaklanmaya başlaması ile belirlenen bütünleşme süreci olarak görülebilir. Diğer süreç ise, ulus devletlerin egemenliklerinin giderek aşınması,

yerel ve bölgesel etnik kimliklerin kültürel unsurları ön plana çıkartarak güçlenme eğilimi gösterdiği parçalanma süreci olarak düşünülebilir. Böylelikle de modern vatandaşlık anlayışı da ciddi şekilde sarsılmaya başlamıştır.

Küreselleşme ve liberal söylemlerle birlikte yerel, bölgesel etnik grupların kültürel unsurları ön plana çıkmaya; dolayısıyla da ulus devletin vatandaşlık anlayışı ciddi şekilde sarsılmaya başlamıştır. Günümüzde içinde yaşadığımız süreç her ne kadar toplumları birbirine yakınlaştırsa da etnisiteye dayalı huzursuzluklar dünyanın her yerinde görülemeye devam edecek ve iç savaşlara neden olacaktır. Tarihin her döneminde olduğu gibi şimdi ve gelecekte de etnisiteye dayalı bu huzursuzluklar, emperyal aktörler tarafından kendi ideolojik amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmaya devam edecektir.

3. SONUÇ

Kendilerini asgari düzeyde düzenli bir ilişki içinde oldukları diğer grupların üyelerinden kültürel açıdan farklı kabul edilen kişiler arasındaki toplumsal ilişkinin bir unsuru olan etnisite, bireylerin kazandıkları veya bireylere atfedilen rasyonel bir kimliktir. 'Kimlik' somut bir kavram değildir; bir insanın veya grubun birden fazla kimliği olduğu gibi birden fazla kimlik belirleyenleri de vardır. Bu bağlamda tüm kültürler genellenebilecek sabit belirleyenler olmadığı gibi, aynı kültür içinde de değişmeyen kategoriler aramak pek anlamlı olmayabilir. Kimliği belirleyen ve şekillendiren, tarihsel süreçlerin, sosyal ve ekonomik koşulların değişkenliği ve çeşitliliğidir.

Modern dönem öncesi toplumlarda dinsel kimlik ön planda iken; modern dönemde ulusal kimlikler önem kazanmıştır. 'Postmodern' diye adlandırılan günümüz toplumlarında ise etnik kimliklerin yükselişe geçtiği gözlenmektedir. Özellikle 1960'lı yıllara gelindiğinde Batının modern ve gelişmiş demokrasilerinin içine girdiği bunalım, toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Bu hareketleri sadece ekonomik temel üzerinden değerlendirmek yanlış olur. Bu yeni toplumsal hareketler gerek siyasal sistemden talepleri, gerek örgütlenme şekilleri ve gerekse de içinde barındırdıkları bireylerin sınıf ve statüleri bakımından öncekilerden oldukça farklılaşmıştır. Bu hareketlerin içinde barındırdığı kimlik, özerklik, farklılık gibi unsurlar bakımından modernizmin değerlerinden bir kopma, hatta ona meydan okuma olduğu söylenebilir.

1960'lı yıllarla birlikte başlayan etnik temelli toplumsal hareketler modernleşmenin önündeki en büyük engel olarak görülen yerel aidiyetlerin modernleşme, ilerleme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte zayıflayıp ortadan kalkmadığı yani yok olmadığını göstermektedir. Sanayileşmeyle birlikte eskimiş olanın kaybolacağı, hâlâ bozulmamış kolektif ilişkilerin çözüleceği, dolayısıyla 'etnik bağların', 'etnik farklılıkların' ve 'etnik çatışmaların', ekonomik modernleşme ve kültürel dünyevileşme çerçevesinde önemini yitireceği konusu çok dillendirilmiştir. Oysa bunun tam tersi olmuştur. Ne gelişmiş modern toplumlarda bireyin bağımsızlaşmasıyla bölgesel etnik grupların çökeceğine yönelik liberal beklenti; ne de etnik çatışmaların yerini rasyonel çıkar çatışmalarının alacağına yönelik Marksist beklenti gerçekleşmiştir. Açıkçası etnisite, yok olup

gitmek bir yana, tüm kıtaların sosyal ve siyasal yaşamında merkezi sorunlarından birisi haline gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesinden sonra dünya siyasi tarihi, en az gelişmiş ülkelerden, en gelişmiş ülkelere kadar etnik temelli çatışmalara sahne olmuştur. Yaşanan çatışmalar sonucunda farklılıklar daha da derinleşmiştir. 21. yüzyılda artan liberal söylemlerle birlikte bu farklılıkların tanınması ve bunlara bir takım hakların verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Sorunlar büyük ölçüde farklı etnik grupların birbirlerini iyi tanımamalarına dayanmaktadır. Farklı etnik grupların birbirleri hakkında edindikleri bilgiler, çoğu zaman tarihsel, toplumsal ve siyasal olgulara dayansa da kimi zamanda devletin egemen ideolojik aygıtlarla ürettiği bilgilere de dayanmaktadır. Bunun sonucunda, iç içe ve hayatın tüm hallerini büyük ölçüde paylaşan topluluklar belirli siyasal amaçlar doğrultusunda birbirlerinden uzaklaşmış, insan hayatını zenginleştiren ‘kültürel farklılıklara’ ideolojik ve siyasal anlamlar yüklenerek, çoğu zaman bir grubun yaşaması için diğerinin ‘yabancı’ ve giderek ‘düşman’, dolayısıyla engel olarak algılanması kaçınılmaz bir olgu haline gelmiştir. Bu süreçte, diğer ideolojik ve siyasal aygıtlarla birlikte din en önemli rolü üstlenmiştir. Farklılıkların büyük oranda dinden beslendiği doğu toplumlarında, bu durum daha da önem kazanmaktadır. Din, bir yandan aynı dine mensup grupların birlikteliklerinin pekiştirilmesine yararırken, diğer yandan farklı gruplar arasındaki farklılıkların belirginleşmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Yani dinin, hem etnik sınırların netleşmesinde hem de bu sınırların muğlaklaşmasında önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

4. KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve Levent, KÖKER, İmparatorluktan Tanrı Devletine, Ankara, İmge Yayınları, 1991.
- AKILLI, H. Serkan, Etnisite Olgusunun Kavramsal Sınırları ve Modernite Açısından Değerlendirilmesi, Antalya, 2003, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ALKAN, Mustafa, Fransız İhtilalı'nın Siyasi ve Sosyal Fikirleri, Ankara, Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 2003.
- ALTHUSSER, Louis, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İstanbul, 4. Baskı, İletişim Yayınları, 1994.
- ANDERSON, Benedict, Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması, Çeviren: İskender Savaşır, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- BALİBAR, Etienne ve Immanuel, WALLERSTEİN, Irk, Ulus, Sınıf, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
- BAUMAN, Zygmunt, Yasa Koyucular İle Yorumcular, Modernite Postmodernite ve Entelektüeller Üzerine, Çeviren: K. Atakay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- BERİŞ, Hamit Emrah, “Moderniteden Postmoderniteye”, Çağdaş Siyasal Akımlar, Ankara, Orion Yayınları, 2007, s.483-495.
- BERMAN, Marshall, Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor, Çeviren: Ü. Altuğ ve B. Peker, İstanbul, İletişim

- Yayınları, 2000.
- BIRCH, H. Anthony, Nationalism and National Integration, USA, Unwin Hyman Inc., 1989.
- BİLGİN, Nuri, Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994.
- BÜLBÜL, Kudret, Küreselleşme Okumaları, Ankara, Kadim Yayınları, 2006.
- CALHOUN, Craig, Nationalism and Ethnicity, Annual Review of Sociology, vlm. 19, 1993.
- ÇAHA, Ömer, “İdeolojik Kamusalığın Sivil Kamusalığa Dönüşümü”, Doğu Batı, Sayı 5, 73-96, 1998-1999, s.75-80.
- ÇAHA, Ömer, Aşkın Devletten Sivil Topluma, İstanbul, Plato Yayınları, 2000.
- ÇAHA, Ömer, Dört Akım Dört Siyaset, Ankara, Orion Kitabevi, 2007.
- ÇETİN, Halis, “Liberalizm Tarihi-Felsefi Kökenleri ve İlkeleri”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Haziran, 1996, s.18-19.
- ÇETİN, Halis, Çağdaş Siyasal Akımlar, Ankara, Orion Kitabevi, 2007.
- FENTON, Steve, Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür, Çeviren: Nihat Şad, Ankara, Phoenix Yayınevi, 1999.
- GELLNER, Ernest, Milliyetçiliğe Bakmak, Çeviren: Simten Coşar ve Saltuk Öztürken, Nalân Soyarık, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- GELLNER, Ernest, Uluslar ve Ulusçuluk, Çeviren: Büşra E. Behar ve Günay G. Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 2002.
- GİDDENS, Anthony, Ulus Devlet ve Şiddet, Çeviren: Cumhur Atay, İstanbul, Devin Yayıncılık, 2005.
- HABERMAS, Jürgen, “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, Çeviren: İlknur Aka, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2002.
- HABERMAS, Jürgen, Kamusalığın Yapısal Dönüşümü, Çeviren: T. Bora, M. Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- HOBBSBOWN, Eric J., 1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Çeviren: Osman Akınbay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- HUTCHINSON, John ve Anthony D., SMİTH, Nationalism, Oxford University Press, Oxford, New York, 1994.
- İÇDUYGU, Ahmet ve Ali Fuat, KEYMAN “Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye’de Vatandaşlık Tartışması”, Editörler: Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, Global Yerel Eksende Türkiye, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.179.
- KANT, Immanuel, “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt”, Çeviren: N. Bozkurt, Toplum ve Bilim, Sayı 11, 2000, s.17-21.
- KÖMEÇOĞLU, Uğur, “Eleştirel Kant’ı Eleştirememek”, Toplum ve Bilim, Sayı 11, 2000, s.136.
- KÖSEOĞLU, Nevzat, “Türk Kimliği Çerçevesinde”, Türk Yurdu, Cilt 15, Sayı 89, Ocak, 1995, s.5.
- SAĞIR ÖZTOPRAK, Meral ve Serkan, AKILLI “Etnisite Kuramları ve Eleştirisi”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2004, Cilt 28, No 1, www.cumhuriyet.edu.tr/edergi/makale/929,

(06/08/2009).

SIMMEL, George, "Metropol ve Zihinsel Yaşam", Şehir ve Cemiyet, Editör: Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık, 2000, s.159-178.

SMİTH, Anthony D., Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, İstanbul, Everest Yayınları, 2003.

SMİTH, Anthony D., Milli Kimlik, Çeviren: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

WALLERSTEİN, Immanuel, Gulbenkian Komisyonu Sosyal Bilimleri Açın, Çeviren: Şirin Tekeli, İstanbul, Metis Yayınları, 1996.

WALLERSTEİN, Immanuel, Yeni Bir Sosyal Bilim İçin, Çeviren: Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005.

YAYLA, Atilla, Liberalizm, Ankara, Liberte Yayıncılık, 2002.

YETKİN, Çetin, Siyasal Düşünceler Tarihi, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2008.